

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO

MAGISTERSKÉ DISTANČNÍ STUDIUM

2013 - 2015

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Hana Johanisová

**Vývoj stylu rodinné výchovy z pohledu historie a
současný stav v ČR**

Praha 2015

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Jiří Dvořáček,
CSc.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY

PRAGUE

MASTER COMBINED STUDIES

2013 - 2015

DIPLOMA THESIS

Hana Johanisová

**Evolution of the styles family upbringing from
the perspective of the history and its present
state in the CZ**

Prague 2015

The Diploma Thesis Work Supervisor:

Doc. PhDr. Jiří Dvořáček, CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 31. ledna 2015

Hana Johanisová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu práce Doc. PhDr. Jiřímu Dvořáčkovi, CSc. za odborný přístup, cenné připomínky a rady, bez kterých bych tuto práci nikdy nenapsala. Dále bych chtěla poděkovat paní Mgr. Blaženě Valouchové, která pracuje jako speciální pedagožka v Pedagogicko-psychologické poradně pro Prahu 8 a 9, za předání jejích dlouholetých poznatků a zkušeností z praxe.

Anotace

Diplomová práce popisuje, jak se v různých dobách historie měnila rodinná výchova a jaký je současný styl výchovy v České republice. Teoretická část mapuje dostupné poznatky o rodinné výchově v minulosti a popisuje novodobější díla dětských psychologů vznikající od 60. let 20. století. Zaměřuje se na díla, v kterých se daly najít určité odlišnosti a specifika tehdejší doby. Praktická část práce se snaží najít odpovědi na to, jaký je aktuální styl rodinné výchovy v ČR. Porovnává to, jak děti pomáhají doma dnes, s dobou před přibližně dvaceti lety. Pro tyto účely byl proveden výzkum mezi žáky základní školy a též výzkum v pedagogicko-psychologické poradně. Z výsledků tohoto výzkumu vyplývají konkrétní doporučení pro rodiče.

Klíčová slova

Díla dětských psychologů, domácí povinnosti dětí, doporučení pro rodiče, rodinná výchova, rodinný model, rodiny s jedním, dvěma a třemi dětmi, rozvoj dětské osobnosti, výchovné nástroje, výchovný styl.

Annotation

This thesis describes how the different periods of history changed the family education and what is the current style of education in the Czech Republic. The theoretical part surveys the available evidence concerning family education in the past and describes more recent works from child psychologists emerging from 60 years of the 20th century. Work focuses on works in which they could find some differences and specificities of the time. The practical part is trying to find answers as to what is the current parenting style in this country. It compares how children help at home today, and how to assist approximately twenty years ago. For these purposes, research was conducted among elementary school pupils, as well as research in educational and psychological service. The results of this research are specific recommendations for parents.

Keywords

Children's chores, development of children's personality, educational tools, families with one, two and three children, family model, family upbringing, parenting style, recommendations for parents, works from child psychologists.

OBSAH

ÚVOD	9
1 HISTORIE VÝCHOVY	11
1.1 Vznik a vývoj výchovy	11
1.2 Výchova ve starověku	12
1.3 Výchova v období středověku	13
1.4 Renesance a nové pedagogické názory	15
1.5 Jan Amos Komenský	16
1.6 Názory na výchovu od poloviny 17. století do poloviny 19. století	17
1.6.1 John Locke	17
1.6.2 Osvícenství	18
1.6.3 Přístup k dítěti v době filantropického hnutí	19
1.7 Výchovné směry od konce 19. století do poloviny 20. století	20
1.8 Adolescenti před sto lety	22
2 LITERATURA O VÝCHOVĚ DĚTÍ OD 60. LET 20. STOLETÍ	23
2.1 Rodinné prostředí	23
2.2 Psychologie předškolního dítěte a jeho výchova v rodině – r. 1964	28
2.2.1 Moderní výdobytek – jesle	28
2.2.2 Kapitola pro otce	29
2.2.3 Výchovné zásady pro předškolní děti	30
2.2.4 Výchova k práci	31
2.3 Po dobrém, nebo po zlém? – r. 1968	32
2.3.1 Jak zacházet s výchovnými prostředky	33
2.3.2 Druhy odměn a trestů	34
2.3.3 Umění odpouštět	36
2.4 Vyznat se v dětech – r. 1984	37
2.4.1 Dar odříkání	38
2.4.2 Posilování pevné vůle	39
2.5 Odpovědnost společnosti za děti dříve a dnes	40
3 PRAKTICKÁ ČÁST	41
3.1 Cíle výzkumu a stanovení hypotéz	41
3.2 Charakteristika výzkumného souboru a průběh výzkumu	42
3.3 Metody zpracování získaných výsledků	48
3.3.1 Metody zpracování dotazníků	49
3.3.2 Metody zpracování rozhovoru	56
4 ANALÝZA ZÍSKANÝCH VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	62
5 DISKUSE	73

ZÁVĚR.....	79
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	82
SEZNAM PŘÍLOH	85

ÚVOD

Ve své diplomové práci jsem se snažila zjistit, jak se v různých dobách historie měnila rodinná výchova a jaký je současný styl výchovy v České republice. Výchově dětí je věnována velká pozornost, jde o aktuální téma dneška. Zajímalo mě, jaké rodiče používají výchovné prostředky a postupy v dnešní době i jak tomu bylo v minulosti.

V teoretické části práce jsem čerpala informace z literatury, která se týká zásad výchovy dětí v rodinách. Nejprve jsem se zaměřila na dostupnou literaturu, která se týká výchovy dětí v rodině ve starověku, středověku, renesanci. Dále jsem se snažila vyhledat názory na rodinnou výchovu v učení Jana Amose Komenského, v době osvícenství i názory na rodinu zhruba před sto lety. Informační zdroje, které popisují rodinnou výchovu v této době, jsou však chudé a stručné. Proto jsou získané informace o poměrech v rodině v některých obdobích pouze částečné. Existuje hodně literatury, která se vztahuje ke vzdělávání dětí v jednotlivých obdobích, ale rodinnou výchovou se příliš nezabývá. Proto bylo třeba z těchto zdrojů poměrně zdlouhavě vyhledávat informace právě o rodinné výchově.

Další část teoretické práce se zabývá novodobější literaturou o rodinné výchově v Čechách, popisuje výchovu dětí od 60. let 20. století. Zaměřila jsem se na několik děl tehdejších dětských psychologů, které jsem v této práci popsala, v kterých se daly najít určité odlišnosti a specifika tehdejší doby. V práci je věnována pozornost dílům dr. Evy Vančurové – Fragnerové, Zdeňka Matějčka a Zdeňka Heluse. Byla vysledována právě ta témata a doporučení, která se od dnešních názorů liší.

V praktické části práce jsem se rozhodla odpovědět na hypotézy týkající se toho, jak děti pomáhají doma dnes a alespoň rámcově porovnat tyto výsledky s dobou před přibližně dvaceti lety. Provedla jsem výzkum mezi 176 žáky základní školy. Šlo o děti ve věku sedmi až jedenácti let. Jednalo se o kvantitativní výzkum, využila jsem dotazníkového šetření. Zaměřila jsem se také na skutečnost, zda jsou děti jedináčci, či zda žijí v rodině dvě děti nebo více než dvě děti. Pro obohacení a rozšíření výsledků jsem použila ještě kvalitativní formu výzkumu v pedagogicko-psychologické poradně. Zde se jednalo o rozhovor s paní magistrou, která se již řadu let věnuje dětem a jejich rodičům.

Téma správné rodinné výchovy mě již dlouhodobě zajímá. Především proto, že jsem sama již dvacet let matka. Nad tím, jakou zaujmout správnou výchovnou strategii

se mnoho let zamýšlím a přemýšlím o tom, co bylo na výchově mé generace lepší a co horší. Odpověď není samozřejmě jednoduchá. Na obou přístupech je jistě něco dobrého a prospěšného a něco se neosvědčilo. Jaký zvolit úspěšný výchovný přístup pro rodinnou výchovu je stále aktuální otázka, o které se hodně mluví a píše a jednoznačné odpovědi se asi nelze dobrat.

Dalším důvodem, proč mě toto téma zajímá, je i moje profese. Učím na prvním stupni základní školy a nad vhodnou výchovou svých žáků přemýšlím. Setkávám se totiž s hodně odlišnými přístupy rodičů k výchově dětí. Některé jsou dobré, některé diskutabilní a některé bohužel zcela nevhodné.

Tato práce se snaží předat rodičům některá doporučení, jak přistupovat k výchově dětí, k vedení dětí k domácím povinnostem a zodpovědnosti. Snaží se ukázat, jak je důležitý vhodný rodinný model, neboť děti se učí především nápodobou, a poukázat na ideální priority výchovy dětí.

1 HISTORIE VÝCHOVY

1.1 Vznik a vývoj výchovy

K problematice vývoje výchovy sice existuje řada odborné literatury, avšak není zcela jednotná. To dokazuje skutečnost, že jsou teorie, které jednostranně zdůrazňují aspekt biologický, psychologický, případně sociologizující.

Na základě těchto teorií je ale možno konstatovat, že výchova vznikla v procesu činnosti, při které se předávaly pracovní a výrobní zkušenosti z dospělé generace na dorůstající generaci. Svým charakterem šlo vlastně původně o výchovu pracovní a v rámci této pracovní výchovy se jedinec seznamoval i se zvyky a zákonitostmi rodu, s náboženskou tematikou a symbolikou apod.

„Výchova byla determinována stupněm společenského vývoje, životem hospodářským, myšlenkovým, náboženským, uměleckým a kulturou vůbec. Na její úrovni také závisí stupeň vývoje výchovy.“ (Horák, J., Kratochvíl, M., 1993, s. 6 – 7)

Znamená to, že u primitivní kultury je souvislost hospodaření s výchovou přímá a jednoduchá. Výchova zde splývá s uspokojováním základních, praktických potřeb společnosti pro přežití. Výchova spočívala v účasti na práci v pospolitosti určité skupiny lidí.

Když začaly vznikat jasné rodinné celky, měnila se i výchova. Docházelo k rozvoji a ke zdokonalení pracovního náčiní, ke složitějším procesům a výrobě. Začala se uplatňovat dělba práce. Vlivem těchto společenských, hospodářských a kulturních přeměn se měnila i výchova. K výchově potomků dochází většinou v rodině, pořád ale pod vlivem pospolitosti rodu. Cílem výchovy už není jen vyhovující výkon při práci. Dítě je vychováváno cíleně. Vlivem rozdělování společnosti je výchova dětí diferencována.

Rodina se měnila už od časů, kdy první rodiny vznikly. Společně s těmito změnami se také měnily názory lidí na výchovu dětí.

Tato kapitola se zabývá výchovnými styly v rodině, které byly uplatňovány do začátku 20. století.

Význam odměn a trestů je ve výchově dětí pravděpodobně stále stejný, jak v minulosti, tak i dnes. Jen v různých dobách a společnostech se jedno nebo druhé více nebo méně zdůrazňuje. Ze Starého zákona se dozvíme, jaké bylo užívání odměn a trestů a jaký byl pohled na děti ve starém židovstvu. Jinak se vychovávaly děti ve

Starém Řecku a jinak ve starém Římě. Nový pohled na děti přineslo také křesťanství. Jiné názory na výchovu dětí měl J. A. Komenský a jiné J. J. Rousseau.

1.2 Výchova ve starověku

Z historických pramenů víme, že život dítěte byl vždy propojený s životem jeho rodičů. Ve starověku všeobecná krutost životních podmínek ovlivňovala také život dětí. Otec měl neomezenou moc nad životem a smrtí svých potomků, za předpokladu, že byl součástí svobodné společenské třídy. Rozhodoval o tom, jestli rodina přijme novorozence. Měl samozřejmě i moc nad svými otroky a jejich potomky.

Pojetí výchovy v Řecku

Ve starém Řecku, v době propojení řecké kultury a staré kultury východních národů vzniká nová vzdělanost, helénistická kultura. Helénistická kultura vtiskla nový ráz i výchově. Jejím hlavním rysem byl ideál harmonicky rozvinuté osobnosti – kalokagathiá. Kalokagathiá zahrnovala především etické, filozofické vzdělání a výchovu k estetickému cítění. Hlavní zásady, kterými se řídila výchova, byly: „Poznej sám sebe“, „Drž se pravdy“, „Jednej spravedlivě“, „Ovládej hněv“, „Co máš za zlé bližnímu, nečiň sám“, „Nic příliš“.

V době, kdy z řeckých městských států nabyly na důležitosti dva, a to Sparta a Atény, můžeme mluvit o dvou různých směrech a filozofiích výchovy. Cíl spartánské výchovy se řídil pouze prospěchem státu. Stát pečoval o výchovu a organizoval ji, aby zajistil nadvládu svobodným otrokářům, kterých byla výrazná menšina. Dbalo se na zdraví a sílu mladé generace, a proto nezdravé děti byly hned po narození, z rozhodnutí starostů, zabíjeny nebo pohozena v pohoří Táygetos. Výchova dětí byla veřejná, napomínat mohl každý občan. Výchovné prostředky se zcela podřizovaly cíli výchovy. Kladl se důraz na otužování, kázeň, a sebeovládání, což mělo vyústit ve střídmost, poslušnost, odolnost, odvahu. Chlapci byli do věku sedmi let doma, pak jejich výchovu přebíral stát. Vojenská služba trvala 10 let. Až ve 30 letech byl mladý muž propuštěn a mohl si založit rodinu a žít normálním životem.

Oproti tomu cíl výchovy v Aténách byl odlišný. Nebyl politický jako spartánský, ale humanitní. Právě zde se uplatňoval ideál kalokagathiá. Výchova zde nebyla státní, ale soukromá. Děti byly do sedmi let doma a pak začínala školní výchova. Zde se nedbalo pouze na získávání vědomostí, ale též na sport, kulturu, filozofii a též vojenskou přípravu.

Sokrates (469 – 399 před n. l.) je nazýván otcem pedagogiky. Považoval za svůj úkol výchovu mládeže. Vytvořil tzv. dialogickou (Sokratovu) metodu, která si pokládá za cíl naučit myslet, umět dojí k podstatě věcí, tj. k absolutní pravdě.

Platon (427 – 347 před n. l.) ve svých dílech „Ústava“ a „Zákony“ popisuje mimo jiné i otázku výchovy. Spojuje, jako ideál, přednosti spartské a aténské výchovy. Je přesvědčen, že o výchovu má pečovat stát. Dítě by mělo být do tří let vychovááno doma, od tří do šesti let navrhuje předškolní veřejnou výchovu (je vůbec první, kdo na světě přišel s návrhem předškolní veřejné výchovy, její hlavní náplní je hra). V sedmi letech by měli chlapci, ale i dívky, nastoupit do státní školy. Zvláště nadaní jedinci by mohli studovat až do věku 30 nebo 35 let. Z nich by se pak mohli rekrutovat vládcí.

Aristotelés (384 – 322 před n. l.) popsal své názory na pedagogiku ve spisu „Politika“. Výchova by měla probíhat především v souladu s přírodou. Aristotelés poprvé vyjádřil požadavek přirozené výchovy, jejíž cílem je harmonicky rozvinutá osobnost.

Výchova v Římě

Ve starších dobách Říma probíhá výchova v rodině. V době republiky byla vystřídána soukromou školou. Římané neuznávali řecký ideál. Praktikovali výchovu utilitárního charakteru (zaměřenou na užitek), včetně vojenské přípravy. Po ovládnutí Středomoří Římem začínají ovlivňovat výchovu řecké vlivy. V Římě, na rozdíl od Řecka, měla žena větší vážnost, a právě ona se zabývala rodinnou výchovou dětí. Výchova se zaměřovala na charakter, lásku k vlasti, smysl pro spravedlnost, svědomitost, vážnost, počestnost, kázeň a zbožnost.

1.3 Výchova v období středověku

Výchovu a vzdělávání v tomto období výrazně ovlivnilo křesťanství. Otec již neměl právo rozhodnout o tom, jestli jeho potomek bude nebo nebude žít. Děti, které vyrůstaly v nemajetných rodinách, se od raného věku musely podílet na práci rodiny a pomáhat obstarávání živobytí. V jiné situaci byli potomci ze zámožných šlechtických rodin. I zde ale byla výrazně uplatňována vůle otce, jak nad dětmi, tak nad manželkou.

Nad vzděláváním získala moc církev. Vznikaly klášterní, katedrální a farní školy. Tyto školy se zaměřovaly především na výuku v oblasti náboženství, věda nebyla příliš pěstována. Vyučovací jazyk byla latina. Celkově nízká úroveň vzdělanosti byla patrná v řadě různých oborů. Na přelomu 8. a 9. století se snažil Karel Veliký a pak i Alfréd

Veliký o reformu vzdělání. Tento jejich pokus je nazýván „karolinská renesance“. Tato reforma se ale bohužel nenaplnila.

O výchově a vzdělávání Keltů neexistují žádné nám dostupné zprávy. Až ve Velkomoravské říši vidíme úsilí o výchovu a vzdělávání při příchodu Konstantina (Cyrila) a Metoděje. Z období vlády Přemyslovců se nám zachovaly zprávy o vzdělávání díky staroslověnské legendě „Život sv. Václava“. I v této době se vzdělávání omezovalo pouze na křesťanskou věrouku.

Pro rodiny feudálů byla církevní výchova nedostatečná. V době, kdy šlechta získala dědičně půdu, v Českých zemích od 11. století, stala se zvláštním stavem. Feudálové považovali odlišnou výchovu pro své děti a mládež. Děti byly od sedmi let pážaty na dvoře jiného feudála. Učily se zde ušlechtilému chování, volnosti, hudbě, zpěvu, posluze při stolování apod. Když chlapec dosáhl věku čtrnácti let, stal se zbrojnošem a jezdil se svým pánem do boje. Cílem této výchovy bylo osvojení si válečnického umění a sedmera rytířských ctností.

Dcery feudálů někdy též opouštěly domov a vzdělávaly se na cizích hradech nebo navštěvovaly kláštery, kde se učily ruční práce, hudbě a zpěvu. Často však domov neopouštěly a věnoval se jim pouze hradní duchovní.

Obyčejní lidé se při výchově omezili pouze na začlenění dětí do práce dospělých a na náboženskou věrouku. Od sedmi let byly děti schopny fyzicky pomoci svým rodičům starat se o hospodářská zvířata a pracovat na poli. Očekávalo se, že děti půjdou ve stopách svých rodičů, jako zemědělci a řemeslníci. Potřebovali se od svých rodičů naučit pouze tyto dovednosti. Většina obyvatel žila v malých vesnicích. Naučit se číst a psát bylo pro tyto děti považováno za zbytečný luxus.

V této době již od narození byly děti považovány za miniaturní dospělé. Chodily oblékané jako dospělí a nebyly chráněné před světem dospělých. Získávaly stejný slovník jako jejich rodiče.

Školy, které existovaly ve středověku, se velmi lišily od těch, které se objevily v devatenáctém století. Středověké školy sloužily nejen pro děti. Tyto učebny, o velikosti jedné místnosti, navštěvovaly všechny věkové skupiny, od malých dětí až po dospělé středního věku. Používalo se fyzických trestů, někdy dosti krutých.

Později, když církevní školy nezvládly uspokojit požadavky doby, začaly vznikat univerzity, kde se vyučovala práva, medicína apod. Pro představu: *„Bologna měla ve 13. století asi 50 000 obyvatel a studentů přibližně 10 000. Byli to lidé různého věku, ras i sociálního původu, a tak vedle sebe na přednáškách seděli postarší vysloužilý německý rytmistr, francouzský opat či patnáctiletý studentík. Společným jazykem byla*

latina, k zápisu se nevyžadovalo žádné vysvědčení a studenti se sdružovali v tzv. korporaci, což byly podpůrné spolky, které však získávaly značnou moc a studenti měli velká práva, jim musel např. profesor přísahat poslušnost a od nich dostával plat. Studenti bydleli v tzv. hospicií, kde dostali lůžko v komoře (camerata - později z toho vzniklo slovo kamarád).“ (Horák, J., Kratochvíl, M., 1993, s. 24 – 25)

Časem se nejvýznamnější univerzitou stala Pařížská univerzita. *„Pařížská univerzita vznikla z obyčejné farní školy u Notre Dame. Přednášky se nejdříve konaly v křížových chodbách klášterních, až koncem 13. století se ujal zvyk najímat auly (síně), které byly podobny chlévům, a to v pravém slova smyslu. V přednáškových síních byla sláma, která sloužila jako rohož i jako lavice. Studenti se uvelebili na této podestýlce, dělali si poznámky do sešitu opřeného o kolena a v tomto „betlémě“ se rodilo moderní evropské myšlení. Bydleli v hospicií, které později sloužily jednotlivým národům. V roce 1257 zřídil králův kaplan Robert Sorbon útulek pro 16 bohoslovců a ten zásluhou nadací přeměnil na největší kolej v Paříži. Po Robertu Sorbonovi se pařížská univerzita jmenuje dodnes – Sorbona.“ (Tamtéž, s. 23)*

Po vzoru Sorbony byla později založena Karlova univerzita. Zde působil jako rektor i Mistr Jan Hus. Jeho učení se týkalo také pedagogických názorů, v rámci nichž se zasazoval o důraz na elementární výchovu a lepší poměr k dětem.

1.4 Renesance a nové pedagogické názory

Období renesance s sebou přineslo nové názory na život, vzdělání apod. Přístup k dětem se počal pozvolna měnit v průběhu 16. století, a pak především v 17. století. Vlivem humanismu se s dětmi začalo zacházet jako s plnohodnotnými členy společnosti. Tuto měnící se náladu vzhledem k dětem je možno pozorovat např. i v malířství. Malíři začali zobrazovat děti jako jednotlivce. Ve středověku jediné dítě, které bylo malováno, byl Ježíš. 17. století je možno nazvat počátkem moderního dětství, které se začalo podobat dětství 20. století.

Pedagogové v období renesance kladou důraz na požadavek plného tělesného rozvoje dítěte a na výchovu estetickou. Prosazuje se úcta k dítěti jako k právoplatnému členu společnosti, vystupuje se proti tvrdé kázní a příliš přísným tělesným trestům, přichází snaha o zušlechtění člověka. Objevuje se snaha podporovat rozvíjení aktivity, tvořivosti a samostatného myšlení dětí. I vyučování by mělo být příjemné a zábavné.

1.5 Jan Amos Komenský

V 16. století sehrála ve výchově a vzdělávání dětí podstatnou roli Jednota bratrská, která se vyznačovala humánním přístupem k dítěti, a to nejen při výuce (snaží se o šíření českého jazyka), ale i při výchově dětí. Z tohoto společenství vzešel i náš největší pedagog a zakladatel pedagogiky Jan Amos Komenský (1592 – 1670).

Rodinnou výchovou se Komenský zabývá v díle „Informatorium školy mateřské“. Jde o výchovnou příručku pro rodiče a vychovatele dětí do šesti let. Tato kniha je ojedinělá i ve světovém měřítku, jedná se o první dílo věnované předškolní výchově a obsahuje základy dnes používané psychologie dítěte. Jak je patrné z úryvku, jde o rady praktické a platné i dnes: *“Čím více dítě dělá, běhá, pracuje, tím lépe na to spí, tím lépe zažívá, tím lépe roste, tím lépe jadrnosti a čerstvosti těla i mysli nabývá; toliko jen vždycky šetříc, aby bez úrazu bylo“* (Komenský, J. A. In: Horák, J., Kratochvíl, M., 1993, s. 40)

Dalším dílem, v kterém se J. A. Komenský zabývá nejen vyučováním, ale i výchovou dětí jako celku, je česky psaná „Didaktika“. Mimo toho Komenský napsal celou řadu dalších knih a učebnic, které jsou celosvětově velmi ceněny.

Charakteristický znak učení Komenského je to, že výchova má být založena na principu přirozenosti, má být přizpůsobena přírodě. Lidé jsou součástí přírody a podléhají jejím zákonům, toto je v té době velmi pokroková myšlenka. Cílem výchovy dětí je připravenost k životu. Člověk má poznat sám sebe, poznat okolí a ovládnout sebe. Součástí výchovy zůstává též povznesení k bohu.

Využitím principu přirozenosti došel Komenský k ideální myšlence uspořádání periodizace dětského věku i školní soustavy (bez biflování). Považoval školu za základní formu společenské výchovy.

J. A. Komenský se věnoval především didaktice, ale zabýval se i otázkami rodinné výchovy dětí, přičemž vycházel z křesťanské etiky a z učení Jednoty bratrské. Domníval se, že je třeba věnovat značnou pozornost kázni, ale zároveň vystupoval proti krutému tělesnému trestání.

Základní prostředky výchovy dle Komenského:

- příklad rodičů, vychovatelů, učitelů, spolužáků,
- etické rozhovory s dětmi,
- cvičení při výchově, např. statečnosti.

Názory a dílo J. A. Komenského měly značný vliv na pedagogiku a přístup k výchově dětí na celém světě. Jeho myšlenky jsou aktuální i v dnešní době.

1.6 Názory na výchovu od poloviny 17. století do poloviny 19. století

Jak již bylo řečeno, je 17. století obdobím velikých změn v přístupu k dětem a k jejich výchově. V této době byla nejvyspělejší zemí Anglie, a proto se právě zde setkáváme s novými myšlenkami.

1.6.1 John Locke

Nositelem nových myšlenek byl významný reformátor John Locke (1632 – 1704). Locke považuje dítě za nepopsanou desku a teprve život na ni bude psát písmena. Zdůrazňoval význam zkušenosti při výchově dětí. Cílem učení je dle jeho myšlenek výchova vzdělaného člověka. Tyto názory vyjádřil v díle „Několik myšlenek o vychování“. Zde vyjadřuje svůj názor, že výchova je nejvýznamnějším formativním prvkem člověka. Domnívá se, že osobnost člověka je z devíti desetin ovlivněna výchovou. Považuje v podstatě výchovu za všemocnou. Proto se zaměřuje na výchovu bohatých chlapců, kteří jednou budou vládnout světu. Výchovou se mají lidé vštípit takové vlastnosti jako čestnost, vzdělanost, moudrost, energičnost, sebevědomí, zdatnost těla, schopnost sebeovládání a zdrženlivost.

Locke se nezabývá abstraktními otázkami výchovy, ale je praktik. Výchovu dělí do tří složek:

- výchovu tělesnou – otužování, dobrou stravu, dostatek slunce a čerstvého vzduchu a tělesnou práci,
- mravní výchovu – pěstovat dobrou morálku, vůli a sebevědomí,
- výchovu rozumovou – rozvíjení zvědavosti dětí.

Dílo Johna Lockeho myšlenkově ovlivnilo především J. J. Rousseaua, C. Helvetiuse, Denisa Diderota a Dietricha von Holbacha, představitele osvícenství.

1.6.2 Osvícenství

Claude Helvetius (1715 – 1779) věřil v neomezenou moc výchovy. Zastával názor, že absolutní význam na formování člověka má výchova. Nebral v úvahu vrozené vlohy a věřil, že vhodnou výchovou je možno vychovat genia. Věřil, že úroveň výchovy je přímo úměrná úrovni společnosti.

Denis Diderot (1713 – 1784) již není tak jednostranný a zastává názor, že výchova ovlivní mnohé, ne však všechno. Jsou důležité i zděděné vlastnosti člověka a ty je třeba rozvíjet.

Dietrich von Holbach (1723 – 1789) připouští dědičnost a různé rasové odlišnosti, přesto ale věří, že pomocí výchovy je možno je vhodně přizpůsobit společenskému životu. Veliký význam proto viděl ve vštěpování společenských návyků, kdy jsou ještě „dětské orgány“ ohebné.

J. J. Rousseau (1712 – 1778) se výrazně vepsal do dějin pedagogiky a výchovy svým celosvětově známým románem „Emil neboli o výchování“. Zastával filozofii, že vše dobré od Boha se zkazí teprve v rukách člověka, neboli že dítě je od přírody hodné a nezkažené a teprve kulturní život z něj stvoří zlého a zničeného člověka. Svobodu hledal v přírodě, a proto zastával tzv. přirozenou výchovu, která by zcela respektovala přirozenou osobnost dítěte.

Rousseau dělí věk dítěte do několika období:

- od narození do věku 2 let – zásadní je otužování, pohyb a dobrá pravidelná strava,
- od 2 do 12 let – nadále je důležitý pohyb, výchova smyslů, rozumové výchově se příliš nevěnuje,
- od 12 do 15 let – teprve nyní se stává těžištěm rozumová výchova, zároveň klade důraz na pracovní výchovu – příprava pro řemesla,
- od 15 let do dospělosti – zůstává tělesná, pracovní i mravní výchova, nyní je nejdůležitější pohlavní výchova.

Rousseau odsuzuje postup vychovatele či rodiče, kdy vychovatel dítěti posluhuje a „vnucuje“ mu své názory, zjednodušeně řečeno si má dítě na vše přijít samo, přirozeně, nenásilně. Výchova má být zcela demokratická. Tyto myšlenky, z dnešního pohledu, obsahují ale i řadu nedostatků. Dochází v nich k přílišné idealizaci přirozenosti dítěte a chybí zde sociální funkce výchovy.

1.6.3 Přístup k dítěti v době filantropického hnutí

Místem, kde vzniklo filantropické hnutí, je Německo. Snaží se o změnu poměrů ve světě pomocí výchovy. Navazovalo na učení J. A. Komenského, stejně jako J. Locke věřilo, že výchova je všemocná, podle Rousseaua prosazovalo přirozenost výchovy a potřebu lásky k dítěti. Filantropické hnutí požaduje vytvoření spravedlivého společenského řádu právě na základě těchto myšlenek. Mělo své stoupence i mezi šlechtou.

Zakladatelem je Johann Bernhard Basedow (1724 – 1790). Své výchovné prostředky uplatňoval v internátním ústavu.

Mnoho praktické práce vykonal další představitel filantropického hnutí, Johann Heinrich Pestalozzi (1749 – 1827). Věnoval se vzdělávání a výchově nemajetných dětí. Mimo pedagogické činnosti v oblasti vzdělávání se věnoval i myšlenkám správné výchovy dětí. Výchova by měla rozvíjet všechny schopnosti dětí, jejich přirozenou sílu a zajistit harmonický rozvoj osobnosti. Za podstatnou považuje výchovu k dobrým mravům.

Další významnou osobností, která vycházela z filantropického hnutí je Johann Friedrich Herbart (1776 – 1841). Pokládá za hlavní součást výchovy psychologii. Výchovu dětí dělí do tří oblastí:

- vedení,
- vyučování,
- mravní výchova.

Dle jeho názoru se správné vedení a výchova dětí dá zajistit pomocí hrozby, dozoru, odnímání svobody a zákazů a trestů, vč. tělesných. Tato soustava trestání se v té době hodně využívala po celé Evropě. Autoritu a lásku nepovažuje za významné výchovné prostředky, pouze za pomocné. Hlavní je při výchově neporušovat kázeň.

Mravní výchovu si představuje uplatňovat tak, že je u každého dítěte třeba najít jeho kladné stránky a pak pracovat na jejich rozvíjení a posilování. Za prostředky této výchovy považuje stanovení přesných pravidel chování, používat pochvaly a pokárání. Měli bychom se snažit vytvořit takové situace, aby dítě samo pochopilo, proč je třeba pravidla dodržovat. Při výchově považuje za významnou vlastní zkušenost. Rodiče ale nesmí opomíjet ani vedení dětí k Bohu. Z dnešního hlediska je nedostatkem této výchovné strategie především potlačení vlastní iniciativy dětí a poměrně malý důraz kladený na lásku a pochopení.

Zajímavou osobností, věnující se zásadám výchovy dětí, je Němec Friedrich Fröbel (1782 – 1852). Věnovat se především výchově dětí předškolního věku. Dle Fröbela je dítě vybaveno těmito základními instinkty:

- instinkt činnosti,
- instinkt poznání,
- instinkt umělecký,
- instinkt náboženský.

Výchovou je nutné rozvíjet tyto instinkty. Proto považuje právě období předškolního věku za velmi důležité a doposud opomíjené. Nejdůležitějším výchovným prostředkem v tomto období je hra, významné jsou i hračky. Tuto výchovu doporučoval praktikovat doma v rodině i v ústavech pro předškolní děti. Tyto ústavy od r. 1837 skutečně v Německu nějakou dobu existovaly, ale v roce 1848 byly zakázány.

Další významná jména, zabývající se teorií vzdělávání, ale částečně i psychologii a výchovou dětí obecně, jsou Rusové Konstantin Dimitrijevič Ušinskij (1824 – 1870) a Lev Nikolajevič Tolstoj (1828 – 1910). Ten je známý především jako slavný spisovatel, ale velmi se zajímal i o výchovu dětí a pedagogiku. Prosazuje svobodnou a volnou výchovu, což plyne z jeho velké úcty k dítěti, člověku i Bohu. Tyto názory velmi ovlivnily západní pedagogiku.

1.7 Výchovné směry od konce 19. století do poloviny 20. století

Na konci 19. století vznikají ve vyspělých zemích nová pedagogická hnutí, která již nepokládají prvky herbartismu za vyhovující. Na jejich vznik měl velký vliv rozvoj psychologie. Vznikají nové směry, a to vývojová psychologie a pedagogická psychologie.

Českou pedagogiku významně ovlivnilo „hnutí nové výchovy“. V této souvislosti lze jmenovat např. M. Montessoriovou, A. Binetu atd. Hnutí využívá nových poznatků z psychologie a aplikuje je do výchovy. Hlásá, že nejdůležitějším obdobím v životě člověka je dětství. Vychovatel by se měl snažit chápat a respektovat dítě a jeho dětský svět. Je třeba brát v úvahu to, s čím člověk přišel na svět. Základním pravidlem výchovy má být dítěti dopřát takové činnosti, které ho baví a přinášejí mu úspěch. Nemá být potlačována dětská spontaneita. Odmítali dělat na děti nátlak, ale zároveň je třeba, aby se děti namáhaly. Mají ale rozvíjet oblasti, které jim přinášejí uspokojení.

Tyto názory formovaly požadavky na vzdělávání, ale ovlivnily i náhled na výchovu a vedení dětí jako celku, ve škole i v rodině.

Za zmínku stojí také nový směr, tzv. progresivní výchova. K jejímu rozvoji došlo po druhé světové válce v USA. Někdy je nazývána také pragmatickou pedagogikou. Zakladatelem tohoto směru je John Dewey (1859 – 1952). Východiskem jeho názorů byla kritika herbartismu. Za jeho chybu považuje to, že hlavní těžiště výchovy je mimo dítě. Nyní se dítě dostává do centra zájmu, nejde ale o krajní pedocentrismus. Tyto názory vycházejí zase z hlubokého studia psychologie dítěte. Snahou je, aby děti získávaly své životní zkušenosti v aktivní osobní činnosti. Tento směr později velmi ovlivnil výchovný styl jak v USA, ale i v Evropě.

Na přelomu 19. a 20. století do názorů na výchovu a vzdělávání dětí vstoupila také psychoanalýza. Zakladatel této metody je Sigmund Freud (1855 – 1939). Psychoanalýza potvrdila, že zážitky z dětství často bývají příčinou potíží v dospělosti. Proto by se děti a dospívající měli vyvarovat takových negativních prožitků, které by je do budoucna poznamenaly. Psychoanalýza zdůvodňuje, proč je třeba dítěti věnovat laskavou péči již od nejujtějšího dětství. Děti má obklopotvat láska a nemají prožívat pocity strachu, žalu, agrese apod. Nemají se na ně klást nespílnitelné požadavky, má se podporovat jejich sebeúcta a sebevědomí.

Vývoj pedagogiky neovlivnila pouze psychologie, ale i sociologie. Její základní myšlenkou je, že vývoj dítěte neovlivňují pouze vrozené vnitřní faktory, ale je ovlivňován vnějšími vlivy, tedy společnostmi. Je tedy třeba rozvíjet společenskou podstatu člověka dle charakteru společnosti a nikoliv jen individualitu dítěte. Důraz je kladen na plnění společensky prospěšných požadavků, na kolektivní spolupráci i solidaritu mezi dětmi.

Další výchovný směr se neztotožňuje s dříve jmenovanými výchovnými a pedagogickými proudy, ale vychází z existencialistické teorie. Zabývá se současnými problémy člověka, který musí žít ve světě, který se mu odcizuje a zatěžuje ho. Výchovným prostředkem v tomto pojetí je apelování na dítě a probouzení jeho potencionálních skrytých schopností. Nezaměřuje se na výchovné cíle, protože nikomu nelze nutit normy jednání. To by porušilo individuální svobodu člověka.

Dítě se má učit samostatně řešit své životní problémy v nejrůznějších situacích, má se mu důvěřovat. Též se má dítě vést k upřímnému chování, opravdovosti v jednání a důrazně se zavrhuje přetvářka a falešné jednání. Je třeba s dítětem pracovat na odstraňování negativních emocí.

1.8 Adolescenti před sto lety

Před sto lety měli lidé o právech a povinnostech dospívajících, o jejich odpovědnosti i schopnostech velice odlišné představy od těch dnešních. Po mnoho let nic takového jako teenager neexistovalo. Dospívající lidé nebyli považováni za zvláštní skupinu. Rozlišovaly se děti, které vyžadovaly péči dospělých a byly příliš malé na to, aby pracovaly, a pak tu byli již jen dospělí, kteří mohli uzavírat manželství, pracovat a kteří zcela zodpovídali za své jednání.

Přesto mladí lidé (dospělí) zůstávali často u svých rodičů, mohli uzavřít manželství, které jim však většinou sjednali rodiče. Žili společně se svými rodiči, vychovávali vlastní děti, společně s rodiči pracovali v zemědělství či vykonávali společně řemeslo. Oproti dnešním mladým lidem měli daleko více odpovědnosti, ale méně svobody ve vlastním rozhodování a směřování. Jednalo se o velké rodiny, kde žilo spolu více generací. Pro výchovu dětí tento model ale měl mnoho pozitiv. Děti sledovaly jednotlivé členy rodiny, viděly vzory. Také se setkávaly více se stářím, s nemocemi, se smrtí. Dnes jsou tyto situace lidského života dětem dosti vzdáleny, děti i dospělí jsou „chráněny“ před těžkými a tragickými situacemi. Dnes se nesetkáváme tváří tvář s koncem života, což možná trochu ovlivňuje naše životní hodnoty.

V této době stanovovaly různé ekonomické či kulturní skupiny věk, kdy bylo možno uzavřít manželství, různě. Tento věk byl nižší u ekonomicky slabších vrstev. Zde děti dříve začínaly pracovat a také dříve uzavírat sňatek. Bohatší rodiče si mohli dovolit živit své děti déle. Ale ve všech společenských vrstvách přetrvával názor, že autorita rodičů platí až do svatby, a někdy i po ní. Rodiče byli ctěni a vykalo se jim. Autorita rodičů se uplatňovala silněji vůči dcerám než vůči synům. Svobodná dcera z bohaté rodiny mohla být celý život závislá na rodině. Dnešní situace v rodině je v tomto směru velice odlišná.

V této době mnoho dětí z chudších vrstev ani nedokončilo vyšší stupeň základní školy a již si muselo na život vydělávat. Povinná školní docházka však byla v Čechách zavedena již od roku 1763 za vlády Marie Terezie. Studium střední a vysoké školy ale připadalo v úvahu pouze pro děti z bohatých rodin.

2 LITERATURA O VÝCHOVĚ DĚTÍ OD 60. LET 20. STOLETÍ

Výchově dětí se v poslední době věnuje čím dál větší pozornost a zabývá se jí velké množství autorů. Jedním z nejvýznamnějších autorů literatury věnující se výchově dětí je u nás Zdeněk Matějček,

Zdeněk Helus říká: „Rodina je velkým tématem jakožto jedna ze základních strukturálních složek společnosti a jakožto složka zcela základní, pokud jde o zajišťování té nejlepší možné péče o děti, o jejich ranou socializaci, o vytváření prvopočátečních předpokladů rozvoje osobnosti. Postupně se na socializaci jedince podílí více a více činitelů, které význam rodiny zařazují do většího a složitěji propleteného celku souvislostí – nicméně vliv rodiny je nadále významný, byť se jakkoliv proměňoval. Rodina je trvale zdrojem uspokojování potřeb intimní příslušnosti, láskyplného sepejetí lidí, zakotvení ve spolehlivosti vzájemné důvěry. Proto je této problematice věnována četná literatura sociologická, jako např. I. Možný, F. Singly, sociálně-psychologická, např. I. Sobotková, L. Šulová, psychologická a výchovně poradenská, např. Z. Matějček, pedagogicko-psychologická Z. Helus. Rodina plnila a plní četné nezastupitelné funkce, ale také prochází krizemi, které její funkčnost problematizují. Rodina je zkoumána ve své konkrétní podobě a analyzována z hlediska všech problémů, jimiž prochází.“ (Helus, 2001, s. 117)

2.1 Rodinné prostředí

Největší díl na formování osobnosti dítěte hraje samozřejmě jeho nejbližší okolí, tj. rodina. Jsou to nejčastěji rodiče, někdy prarodiče či jiný vychovatel. Naučit se být schopným rodičem není jednoduché. Rodiče při výchově svých dětí často používají stejný nebo podobný model výchovy, jako využívali jejich rodiče. Často napodobují i to, co jako malí neměli rádi. Je nutno si však uvědomit, že s měnící se společností dochází i ke změně požadavků na výchovu. Mění se dlouho ustálené pojetí rolí partnerů v rodině. Málokdy se setkáváme s rodinou, kde by žilo více generací spolu, děti občas, místo toho aby chodily do jeslí či do školky, vychovávají najaté chůvy. Rodiče mají málo času na děti a tento fakt se snaží kompenzovat tím, že pak nakupují

to, co si jejich potomek přeje, co vidí u kamaráda nebo v reklamě. Změnil se také žebříček hodnot dnešních rodičů.

Výchovné styly

„Termínem rodinný výchovný styl označujeme celkový způsob výchovného působení, který je pro tu kterou rodinu dlouhodobě charakteristický, vyjadřuje svéráz v uplatňování jejího výchovného vlivu a úzce souvisí s jejím životním způsobem.“ (Helus, Z., 2001, s. 147)

A.V. Petrovskij charakterizuje základní rodinné výchovné styly podle převažující taktiky realizace vzájemných vztahů mezi jednotlivými členy v rodině, především vztahu rodičů a dětí. Autor dělí taktiky do těchto skupin:

- taktiku „diktátu“,
  - taktiku „opečovávání“,
  - taktiku „nezasahování“,
  - taktiku „rodinné spolupráce“.
- **taktiku „diktátu“** - příkazování se v dané rodině stává nástrojem, který jedni využívají k soustavnému potlačování aktivity a citu osobní důstojnosti členů ostatních. Cílem, o který se takto usiluje, je poslušnost a kázeň. Při tom zpravidla členům rodiny uniká, že se tak děje na úkor zmíněných významných hodnot rozvíjející se osobnosti – její iniciativy a sebeúcty,
  - **taktiku „opečovávání“** - je založena na úsilí rodičů zabezpečit svojí prací, péčí a všemožným vycházením vstříc, všechny potřeby dítěte a zbavit je tak důvodu, aby se samy musely vyrovnávat se životními těžkostmi. Rodiče považují za smysl své výchovy brát veškeré problémy na sebe. Přitom jim uniká, že se dítě stává bezohledným diktátorem nebo přinejmenším to, že dítě není schopné samostatnosti, je infantilní, nepodnikavé,
  - **taktiku „nezasahování“** - je založena na lhostejnosti jednotlivých rodinných členů vůči sobě navzájem. Projevuje se v tom, že dítěti je ponechávána svoboda a volnost, kterou ovšem ono samo nedokáže smysluplně využít, nedochází k rozvíjení pozitivních stránek osobnosti dítěte. Může hrozit, že dítě podlehne negativním vnitřním tendencím či nepříznivým vnějším vlivům,
  - poslední pozitivní taktiku označuje A. V. Petrovskij jako **taktiku „rodinné spolupráce“** - společným jmenovatelem při výchovném působení je zde aktivně sdílená přítomnost společných cílů, která mobilizuje členy rodiny ke spolupráci při jejich realizaci. Členové rodiny na sebe pohlíží se vzájemnou

láskou a sympatií, umí si také pomoci a sdílejí společné zájmy, radost a starosti.

Poněkud jiné náměty pro práci s vychovateli při hledání nejlepšího výchovného stylu přináší práce Z. Heluse. Autor vychází z důrazu na možnosti rozvoje, které jsou každému dítěti vlastní. Tento osobnostní rozvoj je ale také možno potlačit.

Pro výchovné styly, které ústí v **potlačování rozvoje osobnosti** dítěte je podle Heluse charakteristické následující:

- traumatizování dětí hrubými, nešetrnými reakcemi na jejich projevy, vyvolávání v dětech strach a úzkost z projevů jejich vlastní aktivity a iniciativy. Např. rodiče sami úzkostně reagují na živost a samostatnost dítěte ze strachu, že se mu může něco stát,
- nezájem o to, co děti dělají, jak se projevují. Chybí-li zájem o dítě a jeho činnosti, dítě přestává být konstruktivně aktivní, ale snaží se vyprovokovat pozornost a zájem dospělých za každou cenu,
- necitlivé zásahy do činností dětí, způsobující, že se děti nedokáže se svou vlastní činností identifikovat,
- nevytížení, či naopak přetížení dětí.

Oproti tomu pro **pozitivní výchovné styly** je charakteristické, že jsou založeny:

- na zdůraznění významu životních perspektiv pro rozvoj osobnosti. Děti si vytyčují cíle, plánuje budoucnost, učí se seberealizaci,
- na vnitřním přesvědčení o hodnotě mezilidských vztahů. Vzájemná solidarita, ochota pomáhat si,
- na upevňování a rozvíjení přiměřeného sebevědomí,
- na posilování způsobilosti dětí tvořivě myslet a jednat,
- na pevném přesvědčení o povinnostech a zodpovědnostech dětí vůči rodinnému celku.

Kromě jednotlivých vlivů, které ovlivňují výchovné styly, je možné dělit i samotné výchovné styly. Výchovou můžeme jednoduše popsat jako pečování o dítě a jeho formování dle našich představ. Výchovné styly samozřejmě určuje osobnost rodičů a jejich zkušenosti z vlastního dětství. Je těžké očekávat, že přísný a hrubý otec bude své děti vychovávat mírně, trpělivě a liberálně.

Někteří rodiče tvrdí: „I nás tak doma vychovávali a prožili jsme šťastné dětství a zdárně jsme vyrostli“. Vždy je možné výchovný model nahradit jiným, lepším, podle

aktuální potřeby. Musíme však vyvinout určitou snahu, a také se něco dozvědět o tom, jak vlastně správně vychovávat. Bacus Anne v knize „Vaše dítě ve věku od 1 do 3 let“ rozděluje výchovné styly přehledně a velmi výstižně.

Autoritativní model výchovy - „*Rozhodnutí se činí shora a nediskutuje se o nich.*“ (Bacus, A., 2003, s. 63). Základním nástrojem výchovy je zde kázeň a strach. Vychovatel udává velké množství povelů a zákazů. Rodiče mají velké nároky a dítě neustále kontrolují. Častým výchovným nástrojem autoritativní výchovy jsou tresty, i tělesné. Děti nebývají příliš samostatné. Časté kontrolování a málo svobody vede k určité pasivitě, dítě se naučilo přijímat to, co se mu předloží. Někdy může dítě naopak reagovat vzdorem až agresí.

Liberální model výchovy - „*Neexistují pravidla, která by se měla dodržovat*“ (Bacus, A., 2003, s. 63). Liberální výchovu je možno též nazvat svobodomyšlnou, velkorysou. Hlavním znakem této výchovy je naprostá svoboda ve všem, co dítě dělá. Nejsou nastavena pravidla nebo se nastavené hranice příliš často mění. Dítěti je také mnohdy poskytnuto všechno, co si přeje. Chyby a omyly se nesledují a nehodnotí, dítě tak nedostává zpětnou vazbu svých činů, rodič jako milující osoba vše toleruje. U tohoto modelu výchovy je třeba myslet i na skutečnost, že možným výsledkem takového vedení mohou být úzkostné stavy, projevující se zvýšenou agresí.

Demokratický model výchovy - „*Existují pravidla a dbá se na to, aby se dodržovala. Pravidla jsou stanovena v souladu s potřebami všech členů rodiny.*“ (Bacus, A., 2003, s. 63). Tento model je kompromisním řešením mezi autoritativním a liberálním modelem. Liší se hlavně v tom, že zohledňuje na dětskou povahu. Dítě s klidnou a neprůbojnou povahou bude vyžadovat odlišný přístup oproti dítěti aktivnímu a neposednému. Hlavní akcent je kladen na důslednost. Pravidla je třeba oboustranně dodržovat, ale podle potřeby je možno je i pozměňovat. Rodiče mají s dítětem přátelský vztah založený na vzájemné toleranci. Demokratický styl je neúčinnější, ale rodiče musí prokazovat velkou trpělivost.

Role matky

Dle Vymětala můžeme matky rozdělit do těchto skupin:

- **úzkostné matky** - pro úzkostné matky se jejich dítě stává středem světového dění. Stále mají o dítě strach, myslí na to, co by se mu mohlo stát, promítají se

jim jejich nepříjemné vzpomínky na vlastní dětství. Odepírají dítěti samostatnost. Vždy se snaží dítěti pomoci a až příliš o něj pečují a ochraňují ho. Dítě se stává na své matce závislé a má často problémy při nástupu do školky, školního prostředí či jiného společného zařízení,

- **citově chladné matky** - takové matky jsou právě opakem prvního typu. Chování těchto matek ke svému potomku postrádá mateřský cit. Chování matky je arogantní až někdy nepřátelské. Reakce na prosby dítěte jsou odmítavé. Velmi často řeší drobné hříchy, kterých se dítě dopustí, přísnými až nepřiměřenými tresty,
- **histrionické matky** - tyto ženy rády strhávají na sebe pozornost, jsou nevyrovnané a silně zaujaté samy sebou. Často jim chybí trpělivost. Projevují se u nich extrémní změny nálad a tyto nálady mají vliv na jejich chování a postoji k dětem. Děti se ocitají v situaci, kdy jsou zahrnuty péčí, pochvalami, obdivováním a za krátký čas je matka zahrne výčitkami, tresty a nespokojeností. Dítě si s tím neví rady a neví na čem je, jak se chovat, co je správné a co již ne.

Role otce

Tradičně známé role otců, jako hlavy a živitele rodiny, se změnily. Občas se již setkáme s rodinou, kde došlo k výměně tradičně známých rolí. Otcové zůstávají doma s dětmi a matky se stávají živitelkami rodin. I v případě, že otec zůstává hlavním živitelem rodiny, častěji pomáhá s domácími pracemi a péčí o děti, neboť i většina žen chodí do zaměstnání. Současně je ale v dnešní době dosti časté, že otec v rodině úplně chybí, anebo je to jen otec na občasné víkendy. Zde nejde vůbec mluvit o soustavné výchově a vedení. Jde o otce velmi pracovně zaneprázdněné nebo o neúplné rodiny. Problém neúplných rodin je stále častější, dá se mluvit o krizi rodiny. Dítěti chybí mužský vzor, což výrazně narušuje a komplikuje výchovu a vyspívání dítěte, především u chlapců.

Vymětal uvádí rozdělení otců do těchto skupin:

- **perfekcionističtí otcové** – jejich hlavním rysem je častá nespokojenost s dítětem. Tito otcové mají své naučené zaběhlé řády a nutí okolí je přesně dodržovat. Když se tak dítě nechová, mají perfekcionističtí otcové snahu ho shazovat, kritizovat a tím snižují jeho sebevědomí,
- **otcové tvrdí a hrubí** - svým vystupováním tito otcové vyvolávají u dětí obrovský pocit neklidu a nejistoty. Typických chováním je bezohledné a agresivní

chování k dítěti. Tito otcové své dítě příliš často a neúměrně fyzicky trestají a zároveň ho zanedbávají,

- **otcové slaboši** – jde o opak předešlého typu. Agresivita je nahrazena vlastní nesebejistotou a pasivitou. V takové rodině musí přebrat vedení manželka.

2.2 Psychologie předškolního dítěte a jeho výchova v rodině – r. 1964

Psychologií menšího dítěte se zabývala v knize „Psychologie předškolního vývoje a jeho výchova v rodině“ dr. Eva Vančurová – Fragnerová, klinická psycholožka, která byla vědeckou pracovnicí katedry psychologie University Karlovy a Pedagogického ústavu Akademie věd. Kniha byla vydána v roce 1964. Dá se říci, že většina myšlenek a návodů, jak zacházet s malými dětmi, vychází již z moderních psychologických poznatků a názorů. Přesto jsou v knize kapitoly, které již v dnešní literatuře nenajdeme. Odpovídají poměrům v tehdejší společnosti, rodinným i pracovním nárokům té doby.

2.2.1 Moderní výdobytek – jesle

Jedním z témat knihy je kapitola pro zaměstnané matky. Autorka např. věnuje pozornost matkám, které pracují na střídavé směny. Doporučuje ale, pokud je to ženám umožněno, upravit si svůj pracovní rozvrh tak, aby s dítětem mohly trávit alespoň několik hodin denně.

Autorka vidí trochu jako problém v péči babiček o děti. Neplatí to samozřejmě vždy, ale varuje před možnou nervozitou starých lidí, před tím, že babičky často nedovedou být důsledné, někdy je příliš dráždí a zneklidňuje přirozená živost dětí, někdy pro klid dovolí všechno. Problém jsou i přežitá názory na výchovu a péči o dítě. Dítě, dle autorky, časem vypozeruje rozpor a neshody mezi matkou a babičkou a z této situace se snaží těžit. Proto, přemýšlí-li maminka o svěření dítěte babičce, musí zvážit, zda má babička dostatek dobré vůle a schopnosti, aby se přizpůsobila moderním požadavkům péče o dítě. Pokud bude babička o dítě pečovat, je třeba, aby byla s matkou v neustálém styku a řešily spolu problémy a úskalí výchovy.

Další možností, jak zajistit péči o dítě, je najmout si „tetu na hlídání“. Tyto ženy se o dítě starají celý den, někdy i trvale. Tento způsob řešení nemusí být špatný, ale přesto často naráží na mnohá úskalí. Mohou se zde vyskytnout obdobné problémy jako

u babiček. Nestačí, že opatrovnice má dítě ráda, vychovala své děti, umí dobře vařit, je čistotná a pořádná.

Nejlepším řešením je, dle Vančurové – Fragnerové, svěřit dítě jeslím. Jsou to všeobecně nesmírně výhodná zařízení, které si finančně mohou dovolit všechny rodiny. O dítě se stará odborně školený personál, při své práci využívá vědecky ověřené směrnice. Zdravé dítě je v jeslích spokojeno, neboť má společnost a je vhodně zaměstnáváno.

Autorka ale varuje před jeslemi s nepřetržitým provozem. V těchto jeslích jsou děti odloučeny od rodičů na týden, někdy i delší dobu. Zde již dochází k odcizení, dítě si nevytvoří žádoucí citovou fixaci na rodiče a může být narušený jeho citový vývoj.

Pokud dítě navštěvuje jesle, je ale vhodné, aby v jeslích nezůstávalo do šesti hodin. Potom je již jen čas na nakrmění a uložení dítěte ke spánku. Matka by měla být s dítětem alespoň několik hodin denně. Je-li to pro ni nemožné, má pomoci otec.

Je též prospěšné, aby rodiče byli v úzkém kontaktu s odborným personálem jeslí a dohadovali se na společném výchovném postupu, který bude pro obě strany závazný.

2.2.2 Kapitola pro otce

Autorka konstatuje, že se při své profesi dětského psychologa, s otci prakticky neshledává, „Nezná je“. Vyzývá je, aby se aktivněji zapojili do péče o dítě.

Otcové si někdy představují, že jsou pouhými výkonnými orgány při vykonávání spravedlnosti, při kázeňském trestání. Výchova dětí patří pouze do rukou matky. Někdy jsou muži zklamáni z malinkého dítěte, s kterým nic není, a čekají, až doroste a „dostane rozum“. K tomu je ale třeba, jak autorka nabádá, dětem pomoci. Moderní otec se dítěti věnuje již od útlého věku, otcovské vedení je důležité při usměrnění charakteru dítěte. Navíc i matka dítěte chodí do zaměstnání a občas potřebuje odpočinek a čas pro své zájmy, bývá unavená.

Otcové by se neměli bát nebo stydět zapojit se do péče o dítě, zkusit pomoci s „ženskou“ prací. Nejvhodnější je začít hned na začátku, je vhodné naučit se připravit dítěti láhev s mlékem, i vyměňovat pleny, vyjet s dítětem na procházku atd. Občas v noci vstát k dítěti a nakrmit ho je též žádoucí.

Autorka v knize prezentuje pokrokový přístup otců k dětem, snaží se je zapojit do péče o dítě, což do té doby nebylo příliš běžné. Muži se nemusí obávat, že by ztratili

něco na své mužnosti, právě naopak, dojde i k prohloubení a zlepšení partnerských vztahů. Čekat až na dobu, kdy dítě doroste a „dostane rozum“, může být problémem. Pak již je často pozdě poznávat své dítě.

2.2.3 Výchovné zásady pro předškolní děti

V knize autorka Vančurová – Fragnerová (1964, s. 200) uvádí „*Výchovné desatero*“:

- láska,
- klidné a vyrovnané domácí prostředí,
- oba rodiče,
- jednotné vedení,
- důslednost,
- dobrý příklad,
- trpělivost,
- vhodné zaměstnání,
- pravidelná životospráva,
- požadavky odpovídající schopnostem dítěte.

Autorka doporučuje vyvarovat se při výchově dětí příliš častým zákazům a varováním. Dítě se pak naučí nabrat matčiny příkazy vážně a vlastně je ani nevnímá.

Přesto se rodič při výchově trestům nevyhne. Rodiče se mají snažit, aby ovládali své dítě slovem, domluvou. Při provinění mu např. mají odepřít nějakou radost či hru, poslat ho od stolu, postavit na „hanbu“, nějakou dobu s ním nemluvit, či odeslat do vedlejší místnosti. Pokud bude vychovatel důsledný, budou tyto sociální tresty fungovat. Je ale třeba dát pozor, abychom těchto metod nevyužívali moc často, mohli bychom tak snížit sebevědomí a jistotu dítěte. Dětem by mělo záležet na tom, aby se na ně rodiče usmívali, byli s nimi spokojeni a ne aby je odmítali. Není vhodné zvykat dítě na časté tělesné tresty jako na hlavní výchovný prostředek. Měly by se naučit, aby jim záleželo na mínění rodičů, na jejich ocenění a pochvale. A obráceně, mělo by jim vadit odsouzení a odmítnutí.

Další důležitou zásadou je netrestat dítě v rozčilení, ve vzteku. Tehdy rodič neodhadne sílu svých paží či váhu svých slov a ubližuje dítěti po všech stránkách. Je

třeba se nejdřív uklidnit a pak teprve trestat. Potom ale musíme určený trest důsledně plnit, pouze tak můžeme své dítě ovládat.

2.2.4 Výchova k práci

Již od mateřské školy se dítě učí soustředit se delší dobu na nějaký úkol, na nějakou práci. Děti musíme vést k tomu, aby dokončily započatou hru nebo práci, i přes to, že se setkají s nějakou překážkou. Snažíme se ubývající vytrvalost posilovat nějakými novými podněty, pomocí, radou, jak překonat překážku. Dítě povzbudíme, dodáváme mu odvalu a připomínáme vytyčený cíl. Dosažený úspěch potom oceníme, dítě pochválíme.

Pro děti je přechod od hry k práci velmi přirozený a tento aspekt musíme posilovat. Matka i otec by se měli snažit, aby dítěti umožnily pracovat společně s nimi, aby si vyzkoušely všechny možné práce v domácnosti. Budou tím cvičit a posilovat vůli dítěte, jeho vytrvalost. Dítě by mělo před sebou vidět určitý smysluplný cíl a mít nějakou zodpovědnost. Bude potom i méně zlobit. Dítě takto důsledně vedené nebude mít pravděpodobně ani ve škole problémy. Bude spokojené, úspěšné a i prospěšné.

Hlavním předpokladem úspěchu ale je začít s touto přípravou včas, děti je nutné vychovávat a vhodně přiměřeně vést již od prvních dnů. Tak se nám podaří vychovat jedince s vyrovnanou osobností, zodpovědností, který je prospěšný i svému okolí.

Určitý posun ve výchovném vedení, oproti dnešku, je možno u Vančurové-Fragnerové pozorovat. Dnes mají rodiče i společnost více tendenci dítěti „umetat cestičku“ a odstraňovat překážky. Také se neklade takový důraz na prospěšnost člověka pro své okolí, pro celou společnost. Vše je více individualistické. I v oblasti trestů došlo k určitým názorovým změnám, i když ne příliš výrazným. Není moc doporučováno s dítětem nemluvit, dávat mu najevo své odmítání a zklamání. Fyzické tresty jsou, ještě více než dříve, odmítány. Je i méně časté, aby děti vykonávaly nějakou pravidelnou, prospěšnou práci. Příkladem by měli jít rodiče, kteří by měli dítě přibírat ke své práci doma apod. Dnes na to ale mnoho velmi pracovně vytížených rodičů nemá čas. Spíše se rodiče věnují vzdělávání dětí, ať již formou vzdělávacích a poučných her a aktivit, či prostřednictvím různých zájmových kroužků.

Přesto většina požadavků, které byly kladeny na děti v roce 1964, odpovídá i dnešním výchovným zásadám. Vančurová – Fragnerová nabádá, že rodiče mají ukáznit a ovládnout především sami sebe.

2.3 Po dobrém, nebo po zlém? – r. 1968

Jak děti trestat a odměňovat? Touto problematikou se ve své knize z roku 1968 „Po dobrém, nebo po zlém?“ zabývá Zdeněk Matějček. Na první pohled by se zdálo vhodné říci, po vzoru J. A. Komenského, že je pedagogicky správné vždy vše řešit po dobrém. Neexistuje na to však žádný jednoduchý, univerzální recept. Je třeba zeširoka rozebrat životní situaci dítěte a situaci rodičů.

Celý výchovný proces probíhá v mnohočetné spojitosti s životních vývojovým procesem všech účastníků. A proto i v otázce odměn a trestů jde hlavně o vzájemný vztah mezi vychovatelem a dítětem.

Trest, jak uvádějí pedagogové, má tři hlavní funkce:

- napravit škodu,
- zabránit, aby se nesprávné chování opakovalo,
- zbavit viníka pocitu viny.

Dítě a jeho projevy a chování ovlivňuje celá řada faktorů. Je to např. třeba i to, kde dítě žije – podnebí, město či vesnice, početnost rodiny, zaměstnání rodičů, výživa. Důležité je i to, zda se rodiče na dítě těšili, jak probíhal porod, poporodní období, zda bylo dítě kojeno, zda je dítě zdravé. Je také třeba přihlídnout k tomu, jakou má dítě povahu, zda je bázlivé, sebevědomé, uzavřené, otevřené a spontánní, aktivní, pasivní, opatrné, mazlivé apod.

Každé dítě je individualita, a proto s dětmi musíme individuálně jednat, tj. právě s ohledem na tuto individualitu. To platí pro výchovu obecně a pro trest a odměnu obzvlášť. Táž odměna a trest budou mít pro každé dítě trochu jiný význam. Bude to záležet na jeho osobnosti, na duševním stavu v tom okamžiku i na společenské roli, v níž se dítě nalézá. Pokud se, jako vychovatelé snažíme řídit podle těchto zásad, bude pro nás výchova náročnější, ale bude spravedlivější a účinnější.

Je zcela nesprávné, když je dítě trestáno za něco, za co nemůže. Je ale také nesprávné, když je chváleno a odměňováno za něco, co se stalo náhodou, anebo když

oceňujeme jako kdovíjakou přednost nebo zásluhu to, co je jenom dílem jeho tělesné zdatnosti nebo příjemného zevnějšku. Jiná situace je, je-li dítě nějak postižené. Zde je třeba s odměnami a tresty zacházet ještě uvážlivěji a opatrněji.

Přesto je třeba zajistit, aby mezi proviněním a trestem byla určitá úměrnost, stejně jako mezi žádoucím chováním a odměnou. Při malém provinění dítě zasluhuje malý trest, při velkém velký trest. Není ale možné tuto soustavu odměn a trestů nějak obecně definovat. I tak je ale možno, jak píše Matějček, uvést několik směrnic, jak by se mělo s výchovnými prostředky zacházet. Uvádí i nebezpečí, která se za jednotlivými formami skrývají.

2.3.1 Jak zacházet s výchovnými prostředky

Podle Zdeňka Matějčka jsou pro odměňování a trestání dětí důležitá následující pravidla.

Výchovné odměny a tresty by měly být přiměřené osobnosti dítěte a jeho věku. Protože osobnost dítěte za normálních okolností vyspívá s přibývajícím věkem, stává se věk dítěte hlavním faktorem při volbě odměn a trestů. Pro malé dítě je např. odměnou za statečné chování u lékaře bonbon. Pro starší dítě je cennější projevené uznání, které neprojevujeme dary, ale třeba jen několika vhodnými slovy. Obecně platí pravidlo, že s přibývajícím věkem dítěte ztrácí na účinnosti ty výchovné prostředky, které se týkají nějakých tělesných pocitů, a to příjemných i nepříjemných. Zato se stávají účinnějšími ty, které jsou více duševní povahy, např. ocenění, pochvala, projev uspokojení a naopak pokárání, výčitka, domluva, projev nespokojenosti. Použití primitivních výchovných prostředků stimuluje dítě jen k primitivním reakcím a brzdí jeho rozvoj osobnosti.

Všechny odměny a tresty by měly být dětem vždy srozumitelné. Toto je důležité zejména u trestů. Dítě musí chápat, proč je trestáno, jinak prožívá zmatek, napětí. Někdy je ale situace poněkud složitější. Malé dítě vnímá určitou situaci jako trest, i když šlo o objektivní nutnost a vůbec to nemělo být chápáno jako trest. Na takovéto složitější situace, např. u lékaře, v nemocnici, je třeba dítě vhodným vysvětlením připravit.

Soustava odměn a trestů by měla být různorodá. Neměli bychom stále opakovat stejný postup. Jednotlivé odměny a tresty je vhodné diferencovat, stupňovat podle

situace. Dítě otupí a přestane správně vnímat náš výchovný záměr. Často opakovaná stejná slova pozbývají na účinku.

V odměňování a trestání se nemá příliš přehánět. Nastavíme-li hranice moc vysoko, nemáme již moc prostoru na stupňování podle situace. Jsme-li např. hodně přísní ve fyzických trestech, nemáme kam postoupit. Nebo je-li naopak dítě zvyklé na veliké dárky, nemá z menších vůbec radost, vlastně ho ochuzujeme o radost u „obyčejných věcí.“ V reakci na příliš silné výchovné prostředky si dítě tvoří nežádoucí postoje, jako je útlum, apatie, pasivita, vztek, vzpoura, nenávisť, touha pomstít se apod. To je zvláště nebezpečné u starších dětí, mohou mít pocit, že jde o křivdu. Problémem ale je, i když se to na první pohled nezdá, i přílišné odměňování. Dítě může získat pocit nadřazenosti a nemá správný náhled na svoji osobu. V poslední době se právě tento problém stává častějším. Dítě pak naráží v kolektivu, ve škole, v partnerském vztahu.

Při výchově je důležitá důslednost. Pokud vychovatel není důsledný, snižuje to jeho autoritu. Každý se ale občas, i nevědomě, dopouští nedůslednosti, ale jde o to, aby nešlo o jev časný nebo soustavný.

2.3.2 Druhy odměn a trestů

Zdeněk Matějček rozděluje základní druhy trestů a odměn do těchto skupin:

- poskytovat něco milého – odepřít něco milého,
- práce za trest a za odměnu,
- ocenění a ponížení, pochvala a výtky,
- sliby a hrozby,
- trest odložený a okamžitý,
- posměšky a zahanbení,
- tělesné tresty.
- **Poskytovat něco milého – odepřít něco milého.** Při poskytnutí něčeho milého počítáme s povzbuzením pro příští chování, v případě trestu doufáme v tlumivý vliv na nevhodné chování. Při poskytování odměny je třeba vědět, co si dítě přeje, co mu udělá radost. Je potřeba dítě dobře znát. Odměnou vlastně není to, co dítě dostává, ale to, co jako odměnu prožívá, cítí. Odpírání něčeho příjemného je nejčastějším trestem, dnes nejčastěji zákaz hraní na počítači, mobilním telefonu či zákaz dívání na televizi.

- **Práce za trest a za odměnu** - pokud netrestáme neobratnost, ale zlý úmysl, je práce napravující škodu výborným motivačním a výchovným prostředkem. Práce, povinnosti či úkoly, lze dítěti uložit, pokud bylo dítětem něco zanedbáno. Je tudíž přirozené, že bude muset dohonit, co zameškalo. Nebezpečím se tu stává časová náročnost. Jde-li o děti hyperaktivní, temperamentní nebo neklidné, je důležité dobře zvážit, jak dlouho práce na nápravě bude trvat. V tomto případě je dobré práci rozdělit na úseky, abychom předešli dalším rozporům. Práce by však neměla být trestným prostředkem. Práce jako taková je součástí našeho života, tudíž by měla být považována za samozřejmou a nutnou věc v životě každého člověka. Není tudíž dobré spojovat práci příliš často s prožitkem ponížení a s trestem.
- **Ocenění a ponížení, pochvala a výtky** - pochvala je jedním z neúčinnějších povzbuzovacích prostředků. Každý člověk má nějaké schopnosti, za které je ho možno pochválit. Pochvala by měla být upřímná. Velice účinné bývá, pokud vychovatel poznamená něco pozitivního o dítěti, jen tak mimochodem, k někomu třetímu. Opakem pochvaly bývají negativní výchovné prostředky, jako jsou např. výčitky, kárání, hubování, atd. Dítě se cítí zahanbeno a cítí vinu za své činy. Důležitou podmínkou, aby si tyto pocity viny a lítosti prožilo však je, že má k někomu kladný citový vztah, že mu na nějakém člověku záleží. Pokud nikoho takového nemá, pak tato forma trestu nemá příliš veliký efekt.
- **Sliby a hrozby** - když se člověk na něco těší, je to zpravidla velkou motivací, aby vykonal i méně příjemné úkoly a docílil tak co nejefektivněji svého cíle. Sliby, které přislíbí samo dítě, by měly být reálné, neboli dítě by mělo mít možnost sliby splnit. Pokud by vychovatel při slibování měl vysoké nároky a dítě by se setkalo s neúspěchem, mohlo by se stát, že by se uchýlilo k získání k podvodu či jinému nečestnému chování. Pokud pak rodič či vychovatel trestá, měl by rovněž slibovat reálné tresty, neboť pokud slíbí něco, co splnit nelze, nemůže být ve svém jednání důsledný, a tudíž dochází ke snižování jeho autority před dítětem.
- **Trest odložený a okamžitý** - u mladších dětí je vždy nejvhodnější okamžitý trest. V pozdějším věku je možné zvýšit účinnost trestu očekáváním příštích nepříjemných událostí. Provinilec má možnost promyslet si co udělal, vyrovnat se nějak s realitou života a trest přijmout s úlevou, jako projev spravedlnosti. Mnohdy však takové trestání může, aniž by si to vychovatel

uvědomoval, přerůst do neúnosnosti, a proto je nutné vše si předem odpovědně promyslet. Při nepřiměřených hrozbách by se mohlo dítě uchýlit k nepříliš vhodnému chování.

- **Posměšky a zahanbení** - tyto druhy trestů bývají považovány za horší, než tresty tělesné. Jedná se o nejméně vhodné trestání dítěte. Jde-li dokonce o trest za něco, co nemůže dítě ovlivnit, např. tělesný zjev, koktavost, menší nadání, nemoc, jedná se o trestuhodný pedagogický a i lidský přestupek. Tento trest by neměl být vychovatelem vůbec používán.
- **Tělesné tresty** – tělesné tresty Zdeněk Matějček uvádí záměrně až na posledním místě. Neznámá to ale, že by je úplně zavrhoval. Nabádá však k velké opatrnosti. Záleží především na věku dítěte, na jeho osobnosti, na závažnosti provinění. Mělo by jít spíše o potrestání symbolické než citelné, nikdy by vychovatel neměl trestat v návalu zlosti, v afektu. Často se uvádí, že tělesný trest je ponižující, ale každý trest je, jak uvádí Matějček, vlastně ponižující. Slovní výtka může starší dítě také velmi zahanbit a dítě na ni ještě dlouho vzpomíná. Pro malé děti, až do věku předškolního, jsou přiměřené tělesné tresty nejsrozumitelnější, zrovna tak jako tělesné projevy pochválení, tedy pohlazení, pomazlení. Přesto tělesné tresty mají malou možnost vývoje a diferenciaci a skrývá se zde i nebezpečí přehánění. Pro školní děti jsou již zcela nevhodné, v úvahu přichází snad již jen např. plácnutí přes ruku, postrčení apod. V každém případě jsou ale ještě horší tresty než tělesné a to je např. zavírání dětí do tmy atd. Zde jde již o týrání dítěte a tato forma může vyvrcholit až neurotizací dítěte a zcela odporuje všem pedagogickým zásadám.

Je důležité, aby trest, jakýkoliv, zapadal do představ dítěte o spravedlnosti, aby dítě chápalo svůj prohřešek a vědělo, jak má své chování změnit. Buduje si tak vlastní morálku, určité svědomí. Úkolem vychovatele je mu vhodně pomáhat, vychovatel nese morální odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte.

2.3.3 Umění odpouštět

Odpouštění nemá být vnímáno jako odměna, ale jako osvobození od napětí z očekávaného trestu. Odpouštění vyvolává pozitivní cit k odpouštějícímu. Musí však být

zachována nutná podmínka, a to, že viník prožívá skutečnou lítost a má opravdu výčitky svědomí. Odpuštění viny, kterou si dobře uvědomujeme, je mocným výchovným nástrojem. Je ale třeba být opatrný, zachovat zlatou střední cestu při používání odpuštění trestu.

Pokud vychovatel nikdy nic neodpustí, jedná bez citu a vlastně nevhodně. Přehánět to ale s odpouštěním vede ke ztrátě autority, k porušování stanovených hranic, k nejistotě dítěte. Dítě pak není připraveno na cestu reálným životem.

2.4 Vyznat se v dětech – r. 1984

Zdeněk Helus je autorem knihy „Vyznat se v dětech“ z roku 1984. Velmi výstižně popisuje, jak úspěšně provést děti jejich dětstvím a vychovat z nich osobnost dobrých charakterových vlastností, připravenou zdárně naplnit svůj životní cíl. Část své knihy věnuje výchově dětí v rodině, vedoucí k sebepřekonávání se a k zušlechtnění dětské osobnosti.

Člověk, který neumí splít úkol, který si sám vytyčil, který nemá nad sebou vládu, není pravou osobností. Člověk na sebe musí sám klást určité nároky, sebepřekonat se, mít určitou kázeň a vytrvalost bojovat s překážkami. Tím, že zdokonaluje sám sebe, přináší nejcennější službu ostatním lidem, na kterých mu záleží. A opačně, každá lidská slabost, které se člověk poddává, např. lenost, nepoctivost, spoléhání na ostatní, falešné sebeuspokojení a sobectví, je tím nejtrapnějším způsobem, jak našim blízkým ublížit. S výchovou k těmto žádoucím vlastnostem je třeba započít již v útlém dětství. Později se toto opomenutí velmi těžko napravuje, nebo již vůbec napravit nejde.

Jde o nezdravý moment v rodičovské lásce, kdy se děti naučí vnímat svou osobu jako bytost, která má nějaká zvláštní práva. Jako člověka, který nemá povinnosti a omezení jako ostatní děti. Tyto děti se stále utvrzují ve své zkušenosti, že se rodiče musí starat, vydělávat, pečovat o domácnost i je samé, odříkat si, a ony se mohou jen oddávat příjemným požitkům. Mohou jenom konzumovat.

Je třeba, aby již v raném dětství dítě pochopilo, že i ono musí pro svou matku a otce něco udělat, aby i oni mohli odpočívat, potěšit se, pobavit. To je první předpoklad k výchově nesobeckého člověka. Jinak děti získají názor, že svět se dělí na ty, co mě milují, což vlastně znamená – slouží mi a nezištně o mě pečují a ty, kteří mi tyto služby neposkytují - na ty zlé a nepřátelské. Dítě později pochopí, že tak to úplně není, ale

základní postoj ke své osobě a k druhým již zůstává nezměněn. Z toho plyne dosti problémů v kolektivu, ve školce a pak ve škole. V dospělosti často dítě naráží v partnerském a manželském životě. Bude, třeba i podvědomě, vyžadovat, aby mu druhý sloužil a obětoval se pro něj, jako projev lásky. Problémy mohou vyvstat i v zaměstnání a při výchově vlastních dětí.

Tato nesprávná výchova ohrožuje okolí dítěte, ale později i dítě samotné a jeho úspěch a spokojenost v dospělém životě. Člověk si musí již v raném dětství uvědomit, že je součástí lidského společenství, ve kterém funguje vzájemná pomoc. Je dobře, když se dítě naučí mít radost z pomoci ostatním. Výborným výchovným prostředkem je zde sourozenectví. Rodiče ale musí věnovat vhodným vztahům mezi sourozenci pozornost. Jinak se dosáhne přesně opačného výsledku. Děti by měly mít radost z pomoci sourozenci, radost z jeho radosti a nehlídat pouze, aby o něco nepřišly. Vytvořit tuto atmosféru vyžaduje od rodičů moudré a důsledné výchovné vedení.

2.4.1 Dar odříkání

Při výchově dítěte v opravdovou osobnost je třeba věnovat pozornost i boji s vlastními slabostmi, umění něco si odříct. Pokud člověk toto umění ovládá, může v životě projevit věrnost, umí se radovat z darů, které od života dostal, mít radost z přítomného prožitku. Schopnost odříkání zbavuje lidi od posedlosti chvatem, od přílišného shonu při obstarávání hmotných statků i jiných prožitků a dovádí člověka k životní moudrosti.

K umění odříkání může dítě vést to, když se učí mít radost z obdarování ostatních lidí a z pomoci svým blízkým, později i dalším lidem. Není tím méně darovat něco, co již nechci, čeho se chci zbavit. Zrovna tak nemá význam předávání dáreků, které pořídil rodič. Opravdový dárek má být spojen s určitou obětí. Dítě daruje dárek, který by si také přálo. Jde o určité odřeknutí si. Daruje věc, kterou chce někomu udělat radost. Takto by měli rodiče vést dítě k pocitu, že vyhrály nad sebou samým, aby způsobily radost. Tím dítě nakonec nalezne radost ještě větší. Vhodnými okamžiky na toto procvičování jsou narozeniny, svátky, Vánoce atd.

Toto umění odříkání se dá také rozvíjet a zušlechťovat, když dítě pomáhá druhým, i když se mu třeba nechce a nehodí se mu to, neváhá nabídnout pomoc potřebnému. Pro dítě toto vždy není lehké a potřebuje citlivě navést a podpořit své dobré odhodlání, aby přemohlo svou nechuť a sobectví. Vždy je nutné takovýto skutek

odměnit pochvalou a uznáním. Dítě má pak oprávněný důvod, aby si samo sebe vážilo.

Při učení překonávat sám sebe by se děti a rodiče neměli soustředit jen na svou nejbližší rodinu, ale občas udělat i něco pro své vzdálenější okolí, např. sousedy, spolužáky, známé. Ideální a vlastně nutné je, aby i rodiče šli dítětem příkladem morálním chování ke svému okolí.

Aby se dítě stalo morální osobností, musí dozrát, za vhodné pomoci a vedení citlivých rodičů. Rodiče by měli nenápadně pomoci, ale konečné rozhodnutí by mělo dítě udělat samo.

2.4.2 Posilování pevné vůle

Za ušlechtilými vlastnostmi umět překonat sám sebe, umět obdarovávat a pomoci ostatním i za cenu obětování, je většinou pevná vůle. Dle Heluse je právě pěstování pevné vůle slabinou rodinné výchovy již v 80. letech 20. století. Dnes je situace zajisté ještě daleko horší.

Začínat se má již v útlém dětství. Rodiče mají pomoci dítěti, aby si ujasnilo své záměry, vzalo za ně zodpovědnost a dovedlo je, třeba i s pomocí rodičů, až do chtěného konce. Snaží se pomáhat i citlivým připomínáním záměrů. Není správné se od vytyčených záměrů snadno a rychle odklánět, jako by o nic nešlo. Rodiče mohou podpořit dítě tak, že pomáhají dítěti vytyčit perspektivy nebo ideálně dítě nasměrují tak, aby si perspektivy, které za to stojí, vytyčilo samo.

Také je velmi žádoucí, aby dítě vidělo kolem sebe vhodné vzory. Např. vytrvalost, obětavost a sebezpřemáhání rodičů, vzor pevného postoje u učitele apod. Dítě již v necelých třech letech rádo napodobuje, nejdříve rodiče, sourozence apod. V šesti letech např. paní učitelku nebo vychovatelku, později vedoucí oddílu atd. Je velkou pravdou, že děti daleko účinněji vychováváme tím, jací jsme, než tím, co od nich požadujeme. Rodič a vychovatel by se měl při výchovném působení tedy zaobírat i sám sebou, ne jenom dítětem, aby byl hoden nápodoby. Rodič ale nemůže plnit úlohu vzoru vždy a ve všem. V této situaci může tuto úlohu převzít literatura, film apod.

Při pěstování pevné vůle je možno doporučit, aby se dětem dala možnost uvědomit si, co všechno již zvládnou samy a aby se radovaly ze své samostatnosti. Pokud je dětem upírána samostatnost, potlačuje to jejich vůli něco dokázat.

2.5 Odpovědnost společnosti za děti dříve a dnes

Ještě v době před sto lety lidé nepovažovali společnost odpovědnou za děti, bez ohledu na jejich věk. Pokud rodiče žili, odpovídali jen oni za své děti. Někdy byly děti dokonce považovány za majetek rodičů. Rodiče rozhodovali, jak dlouho bude dítě navštěvovat školu, zda bude již v útlém věku pracovat atd. Pokud děti neměly rodiče, či jiné příbuzné, musely se o sebe po

Až začátkem 20. století se situace začala komplexně měnit k lepšímu. Společnost přijímala odpovědnost za ochranu dětí v rodině i mimo ni. Začaly být přijímány zákony, které dětem zaručovaly určitou ochranu. Zákony o dětské práci zakázaly dětem do určitého věku pracovat, vznikaly zákony týkající se ochrany zdraví a bezpečnosti dětí. Právní systém začal postupně rozlišovat mezi dětmi, dospívajícími a dospělými. V této době vznikl názor, že doba od dvanácti do devatenácti let je dobou dospívání, lidé již nejsou děti, ale ještě nejsou zcela dospělí. Jde o specifické údobí, kdy člověk má již určité tělesné schopnosti a vlastnosti, které se vyrovnají dospělým, ale ještě není zcela připraven zaujmout roli dospělého jak v zaměstnání, společnosti i v rodině. Dnes je toto údobí vyplněno studiem střední a vysoké školy nebo odborným výcvikem, cestováním, brigádami, navazováním různých vztahů a přátelství, drobnějšími pracovními povinnostmi v domácnosti i vlastními koníčky. Proto, aby člověk mohl žít ve vlastní domácnosti, nemusí uzavírat sňatek. Oproti dřívější době nastaly největší změny především pro děvčata, což je dáno získanou nezávislostí žen na mužích.

„V roce 1989 byla Spojenými národy přijata Úmluva o právech dítěte, což je významný dokument, který zavazuje jednotlivé země k ochraně dětí před nejrůznějšími způsoby násilí, ubližování, zanedbávání a zneužívání. I naše republika přijala tuto úmluvu. Otázka tělesného trestání je věc prastará. Kde končí výchova a začíná týrání? Od sedmdesátých let se ve vyspělých zemích věnuje týrání a pohlavnímu zneužívání velká pozornost. Dnes se na toto téma pořádají konference a existují mezinárodní organizace, které mají velký společenský i legislativní vliv. U nás se tomuto tématu výrazněji věnujeme až od pádu totalitního režimu. Jde o závažnou problematiku, ročně je u nás asi padesát dětí svými rodiči zavražděno nebo je jim úmyslně způsobena smrt (tedy nikoliv nešťastnou náhodou nebo nedopatřením či pouhou neopatrností). A to je jenom ta viditelná část ledovce.“ (Matějček, 1994, s. 8 - 9)

3 PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 Cíle výzkumu a stanovení hypotéz

Cílem výzkumné části této práce je pokusit se zmapovat současnou situaci v rodinách, zjistit jak děti dnes doma pomáhají, jaké mají povinnosti, jak často je musí plnit, co se stane, když je nesplní, zda a jak jsou odměňovány, jak využívají svůj čas, zda se doma nudí. V této souvislosti se práce zaměří také na to, jaká je situace v rodinách, kde žije jen jedno dítě, dvě děti anebo více než dvě děti. Úkolem bude zjistit, zda tyto okolnosti nějak ovlivňují povinnost dětí pomáhat doma a plnit si své povinnosti. Výsledky z tohoto šetření pak budou konfrontovány se situací přibližně před dvaceti lety. Práce se pokusí dojít k závěru, jak se změnily výchovné prostředky rodičů, uplatňované při rodinné výchově, zda se nějak změnily priority rodičů ve výchově a následně tedy i jejich nároky na děti. Tyto informace se pokusíme zjistit u odborníků v pedagogicko-psychologické poradně.

Východiskem pro zpracování empirické části diplomové práce se stanou informace, které budou shromážděny v dotazníkovém šetření mezi 176 respondenty ve věku sedmi až jedenácti let na Základní a mateřské škole v Klecanech, okres Praha – východ, následně pak budou utříděny, analyzovány a interpretovány v závěrech výzkumu. V tomto výzkumu bude pak toto dotazníkové šetření doplněno o rozhovor se speciální pedagožkou pracující v pedagogicko-psychologické poradně, která má dlouholeté zkušenosti s prací s dětmi i s jejich rodiči.

Před zahájením celého výzkumu byly stanoveny tyto hypotézy:

- **hypotéza č. 1:** V rodinách, kde žije jen jedno dítě, děti pomáhají výrazně méně, než v rodinách se dvěma dětmi,
- **hypotéza č. 2:** V rodinách, kde žijí dohromady nejméně tři sourozenci, děti musí pomáhat více, než v rodinách s jedním či dvěma dětmi,
- **hypotéza č. 3:** V rodinném prostředí děti v dnešní době mají méně povinností, než v době před dvaceti lety. Pomáhá méně než polovina dětí.

3.2 Charakteristika výzkumného souboru a průběh výzkumu

Ke zmapování současné situace v českých rodinách a ke zjištění, jak probíhá výchova dětí v dnešní době, bylo využito několika výzkumných cest. První, rozsáhlejší, se týkala výzkumu mezi samotnými dětmi ve věku sedmi až jedenácti let přímo na základní škole. Druhou částí výzkumného procesu je rozhovor s paní magistrou, která již řadu let pracuje v Pedagogicko-psychologické poradně pro Prahu 7 a 8 jako speciální pedagožka.

Charakteristika výzkumného souboru sledovaných žáků

Výzkumný vzorek, který byl použit v této diplomové práci, zahrnuje žáky (respondenty) prvního stupně základní školy. Bylo pracováno s žáky 2. až 5. tříd, navštěvujících Základní a mateřskou školu v Klecanech, okres Praha východ. Dvě druhé třídy na této škole navštěvuje 50 dětí, z toho dvacet pět chlapců a dvacet pět dívek. Dvě třetí třídy navštěvuje dohromady 55 dětí, z toho je 28 chlapců a 27 dívek. Celkem tedy jde o 55 dětí. Do čtvrtých tříd chodí celkem čtyřicet tři dětí, z toho dvacet dva chlapců a dvacet jedna dívek. V pátých třídách je devatenáct kluků a devatenáct dívek. Dohromady tedy třicet osm žáků. Do výzkumného vzorku tedy bylo plánováno zahrnout 186 respondentů. Při provádění dotazníkového šetření celkem ve třídách chybělo deset dětí. Odpovídalo tedy a do výzkumu bylo nakonec zahrnuto 176 respondentů (viz. tabulka 1 a 2). Všechny děti, které byly v daných dnech ve škole, se výzkumu účastnily. Návratnost dotazníků byla sto procent. Naprostá většina z nich se snažila odpovědět na všechna otázky. Výjimečně žáci vyznačili odpověď ano i ne, nevěděli jak se rozhodnout. Několikrát i zůstala nějaká otázka nezodpovězena.

Některé děti žijí přímo v Klecanech, částečně ve staré zástavbě a podstatná část jich bydlí v okolí školy, v nových velkých rodinných domech. Menší skupina dětí do školy dojíždí, autobusem nebo je vozí rodiče auty. Přijíždí z okolních obcí.

Tabulka 1: Věková struktura respondentů

Třída	věk	absolutní četnost	relativní četnost	termín výzkumu
2.	7 - 8 let	48	27%	listopad 14
3.	8 - 9 let	50	28%	září 14
4.	9 - 10 let	41	23%	říjen 14
5.	10 - 11 let	37	21%	říjen 14
	Celkem	176	100%	

Tabulka 2: Pohlaví respondentů

	absolutní četnost	relativní četnost
chlapci	89	51%
dívky	87	49%
celkem	176	100%

Výzkum v pedagogicko-psychologické poradně

Pro výzkumné účely této práce se ještě podařilo uskutečnit rozhovor se speciální pedagožkou, která již mnoho let pracuje v Pedagogicko-psychologické poradně pro Prahu 7 a 8. Paní magistra provádí vyšetření dětí a pracuje s jejich rodiči. Též vede nápravné kroužky pro děti s poruchami učení a pozornosti. Má tedy mnoho zkušeností a poznatků o rodinném prostředí v dnešních mladých rodinách s dětmi. Je jí umožněno hlouběji poznat, jak dnes probíhá rodinná výchova, co děti musí a mohou, co od nich rodiče očekávají a jaké výchovné prostředky při výchově používají. Také při práci s rodinami zjišťuje, jak tlak společnosti ovlivňuje rodinu a její priority. Navíc je sama matkou a již i babičkou.

Průběh výzkumu na základní škole

Při samotném dotazníkovém šetření byly dětem jejich třídními učitelkami předloženy dotazníky, které děti vyplňovaly. Každý respondent měl svůj dotazník. Respondenti na otázky odpovídaly anonymně. Dotazník ve své konečné podobě obsahoval celkem dvanáct otázek. Šlo o čtyři otázky analytické nečíslované, kde dítě uvedlo svůj věk, zda jde o chlapce či dívku a též kolik má sourozenců a kolik je sourozencům let. Otázka o sourozencích byla zařazena, jelikož zde byl předpoklad, že počet dětí v rodině ovlivní i styl rodinné výchovy a tudíž i povinnosti dítěte.

Ostatních osm číslovaných otázek bylo meritorních, zde již děti vyjadřovaly své názory a zkušenosti. Učitelka předčítala postupně otázku za otázkou a vždy ještě znovu vysvětlila, jak je otázka míněna. Zodpověděla případné dotazy a nejasnosti. Dětem vždy poskytla dostatek času na rozmyšlení a vyplnění odpovědi. Z celkového počtu osmi meritorních otázek respondenti, v konečné verzi dotazníku, obdrželi pět uzavřených, jednu otevřenou a dvě kombinované.

Nejprve byl ale proveden předvýzkum na malém vzorku respondentů, aby se otestovalo, zda jsou otázky dobře položeny, zda jim respondenti rozumí a umí

odpovědět. Pro předvýzkum byla použita jedna třetí třída. Zúčastnilo se ho jedenáct chlapců a čtrnáct dívek, celkem tedy dvacet pět respondentů. Tři žáci nebyli přítomni. Předvýzkum proběhl v září 2014. V této první fázi při předvýzkumu byly v dotazníku uvedeny otázky v následující podobě. Analytické otázky obsahovaly tyto údaje:

- věk dítěte,
- jde o chlapce či dívku,
- kolik má žák sourozenců,
- jak jsou staří.

Meritorní otázky byly položeny tyto:

1. Musíte doma plnit alespoň občas nějaký úkol (máte nějakou povinnost)?

Respondenti měly možnost zakroužkovat odpověď ANO či NE. Pro doplnění informace byla položena otázka, o jaký úkol jde. Zde již děti odpovídaly vlastními slovy.

2. Rozhodujete si samy (podle vlastní nálady), s čím budete pomáhat?

Děti měly opět možnost zakroužkovat odpověď ANO či NE.

3. Mám každý den nějakou povinnost, se kterou pomáhám své rodině?

Opět bylo možno zakroužkovat odpověď ANO či NE.

4. Pomáhám doma přibližně každý druhý den?

Možné odpovědi ANO a NE.

5. Je pravda, že doma nepomáhám.

Možné odpovědi ANO a NE.

6. Co se stane, pokud nesplníte svůj úkol?

Respondenti dostali na výběr ze tří následujících možností:

- a) rodiče nic neřeknou
- b) rodiče se zlobí, ale trest nedostanu
- c) dostanu trest

7. Jsem za práci rodiči odměňován?

Respondenti měly možnost zakroužkovat odpověď ANO či NE. Otázka obsahovala podotázku, kde žáci mohli napsat, jak jsou nejčastěji odměňováni.

8. Pomáhat doma mě většinou baví.

Děti měly opět možnost zakroužkovat odpověď ANO či NE.

9. Nudím se někdy doma?

Opět bylo možno zakroužkovat odpověď ANO či NE.

10. Co dělám doma nejčastěji?

Zde šlo o otevřenou otázku, kde děti měly popsat, co nejčastěji dělají doma. Ústně ještě byly upozorněny, že nejde o to, co dělají nejraději, ale nejčastěji.

Respondenti pracovali s dotazníky a během vyplňování se ukázalo, že některé otázky jsou dětem trochu nejasné, nechápou je stejně a jedna otázka je nadbytečná, spíše děti pletla. Vyplňování dotazníku nakonec třídě trvalo přibližně jednu celou vyučovací hodinu, tj. 45 minut, což bylo trochu překvapivé. Bylo očekáváno, že práce bude rychlejší, ale děti měly mnoho individuálních otázek a vlastních připomínek i poznatků.

Při práci na předvýzkumu, s první částí výzkumného vzorku, s dětmi ve věku osm až devět let, se ukázalo, že vyplnění dotazníků není pro děti až tak snadné, jak bylo předpokládáno. Proto došlo ke změně původního záměru a děti z prvních tříd, tedy ve věku 6 až sedm let, se výzkumu nezúčastnily. Původně se totiž počítalo s tím, že by na otázky odpovídali i žáci prvních tříd, za výrazné pomoci třídní učitelky a pomocné asistentky, které by dětem otázky předčítaly a pomáhaly s vyplňováním. Bylo by to však hodně náročné a výsledky by pravděpodobně neměly příliš vysokou vypovídací hodnotu.

Po provedení předvýzkumu, na základě získaných poznatků s žáky třetí třídy, tedy došlo i ke změně některých meritorních otázek. Místo čtrnácti původních otázek, vzniklo pouze dvanáct otázek.

První meritorní otázka zůstala nezměněna, ale učitelky byly instruovány, aby otázku raději pro lepší pochopení dovysvětlily ústně. Děti totiž za svou práci v domácnosti považovali třeba i to, že si musí psát úkoly do školy a učit se, cvičit na klavír apod. Z toho bylo patrné, že rodiče po nich doma nic moc nechtějí a kladou důraz na vzdělávání a rozvoj dítěte. Plnění těchto povinností je často pro děti jedinou jejich „práci“. O ostatní se stará někdo jiný. U rodin s více sourozenci bylo často vidět, že zde se děti přeci jenom musí trochu podílet na chodu domácnosti a celé rodiny. Nejčastěji se jednalo o dotazy, zda i hlídání a doprovázení mladších sourozenců je práce v rodině. Tato pomoc se samozřejmě počítá, jde o služby pro jiné, než jenom pro sebe.

Třetí meritorní otázka, ve které byly děti dotazovány, zda mají každý den doma nějakou povinnost, se dětem špatně odlišovala od čtvrté meritorní otázky, zda pomáhají každý druhý den. Neuměly se rozhodnout a z jejich dotazů bylo vidět, že různé děti své výkony hodnotí různě. Proto byly pro zjednodušení obě otázky spojeny v jednu, a to, zda má dítě každý den nebo alespoň obden nějakou povinnost, se kterou pomáhá své rodině. Takto položená otázka zaručí větší pravdivost odpovědí.

S pátou meritorní otázkou, zda je pravda, že dítě doma nepomáhá, některé děti měly problém, přesně jí nerozuměly a nevěděly, co odpovědět. Proto došlo k vypuštění

této otázky, vzhledem k tomu, že mírně dublovala otázky předchozí. To co jsme se ve výzkumu chtěli dozvědět, jsme v podstatě zjistili v předchozí otázce a tato pátá upřesňující otázka není tedy tak nutná.

K drobnému doplnění došlo i u šesté meritorní otázky. Zde byly děti dotazovány, co se stane, když nesplní svůj úkol. Bylo doplněno, že jde o úkol v domácnosti. I zde některé děti myslely na své školní úkoly a povinnosti. Jiné totiž často nemají.

Poslední drobná úprava nastala u sedmé meritorní otázky. Děti byly tázány, jestli jsou za práci rodiči odměňováni. Nebylo jim jasné, jestli i pochvala nebo pohlazení je pro ně odměnou nebo jestli jsou za odměnu považováni pouze dárky a peníze. Proto byla otázka rozšířena o dotaz, zda jsou odměněny ústní pochvalou či jinou odměnou. Ostatní otázky se zdály být v pořádku, a proto zůstaly nezměněny.

V konečná verzi dotazníku zůstaly analytické otázky nezměněny a obsahovaly tyto údaje:

- věk dítěte,
- jde o chlapce či dívku,
- kolik má žák sourozenců,
- jak jsou staří.

Meritorní otázky byly pozměněny a položeny takto:

- 1. Musíte doma plnit alespoň občas nějaký úkol (máte nějakou povinnost)? Jaký?**
- 2. Rozhodujete si sami (podle vlastní nálady), s čím budete pomáhat?**
- 3. Mám každý den nebo alespoň obden nějakou povinnost, se kterou pomáhám své rodině?**
- 4. Co se stane, pokud nesplníte svůj úkol? Respondenti dostali opět na výběr ze tří možností.**
- 5. Jsem za práci rodiči odměňován?**

Otázka zase obsahovala podotázku, kde žáci mohli napsat, jak jsou nejčastěji odměňováni.

- 6. Pomáhat doma mě většinou baví?**
- 7. Nudím se někdy doma?**
- 8. Co dělám doma nejčastěji?**

Zde šlo o otevřenou otázku, kde děti měly popsat, co nejčastěji dělají doma.

Ústně ještě byly upozorněny, že nejde o to, co dělají nejraději, ale nejčastěji.

Po úpravě dotazníku přišla na řadu ještě v září 2014 zbývající třetí třída. Průzkumu se zúčastnilo též dvacet pět respondentů, z toho čtrnáct chlapců a jedenáct

dívek. Dvě děti totiž nebyly přítomny. Upravený dotazník nyní dětem ve věku osm až devět let mnohem lépe vyhovoval a práce šla rychleji. Respondenti na práci potřebovali přibližně čtyřicet minut.

V říjnu 2014 odpovídaly čtvrté a páté třídy. Zde výzkum probíhal již bez problémů. Čtvrtáci, tedy děti ve věku devět až deset hodin, odpovídali bez problémů, práce jim v obou třídách trvala necelou vyučovací hodinu. Ze čtvrté A se výzkumu zúčastnilo dvacet jedna dětí, jedno chybělo. Ze čtvrté B dvacet, také jedno chybělo. Již nebylo tolik dotazů jako ve třetích třídách. V pátých třídách dotazníkové šetření probíhalo obdobně, žáci měli též málo dotazů, spíše diskutovali mezi sebou. Byli vždy hotovi přibližně za polovinu vyučovací hodiny. V páté A odpovídalo dvacet dětí, jedno nebylo přítomné, v páté B sedmnáct respondentů, všichni byli přítomni.

Poslední, druhé třídy, přišly na řadu nakonec. Zde průzkum probíhal v listopadu 2014. Při výzkumném šetření byla ve třídě přítomna ještě asistentka, autorka této práce, aby pomohla třídním učitelkám při vysvětlování a i čtení otázek a formulací odpovědí. I tak práce trvala o trochu déle, než trvá vyučovací hodina, přibližně padesát minut v obou třídách. Odpovídání na otázky v dotazníku přineslo mnoho otázek a děti měly snahu vyprávět ostatním své vlastní zkušenosti. Bylo třeba děti trochu vracet k práci nad dotazníky. Z obou druhých tříd se výzkumu zúčastnilo čtyřicet osm dětí, dvě v den testování chyběly.

Průběh výzkumu v pedagogicko-psychologické poradně

Návštěva v pedagogicko-psychologické poradně a průzkumná práce zde proběhla již v březnu 2014. Ke sběru dat byla použita technika polostrukturovaného rozhovoru, kdy bylo vytvořeno schéma otázek, tzv. jádro. Šlo o otevřené meritorní otázky. Na počátku bylo tedy vypracováno schéma, které posloužilo jako základ k následnému rozhovoru a obsahovalo následující okruhy otázek.

- Mají podle Vašeho názoru dnešní děti doma přiměřené množství povinností?
- Jsou děti samostatnější, než bývaly dříve (např. před 20 lety)?
- Jsou dnes děti odpovědné, je na ně spolehnoutí (odpovídající jejich věku)?
- Jsou děti cílevědomé, ctižádostivé?
- Co byste navrhovali, aby došlo ke zlepšení současného stavu? Je zlepšení možné?

Respondentka byla požádána, aby se na mé otázky striktně nevázala a mluvila o tom, co ji samotnou v těchto nastíněných souvislostech napadá. Během rozhovoru se naskytla ještě řada dalších zajímavých témat, která se k danému tématu také vážou, a která paní magistra zmínila. Tato témata ještě více obohatila náš výzkum. Rozhovor

v pedagogicko-psychologické poradně byl zaznamenáván na diktafon, a poté jsem provedla transkripci a analýzu.

3.3 Metody zpracování získaných výsledků

Pro realizaci výzkumného šetření byly využity jak kvalitativní, tak i kvantitativní výzkumné metody. Podle Švaříčka a Šedové lze o těchto metodách, a o vhodnosti kombinovat je, konstatovat: „S odstupem času lze v sociálních vědách sledovat jistý vývoj v náhledu na kvalitativní a kvantitativní metodologický přístup: teprve s rozvojem některých metodologických škol (interpretivismus, interakcionismus) došlo k vyhraňování teoretických východisek kvantitativního a kvalitativního přístupu. Posléze si kvalitativní přístup získal určité uznání a oba přístupy byly nazírány jako soupeřící paradigmatata. I tento náhled byl opuštěn a obě metodologie jsou nahlíženy jako odlišné strategie, nikoli však soupeřící. To byl počátek cesty k dnešní snaze o kombinaci obou přístupů s cílem využít silných stránek obou metodologií.“ (Švaříček, R., Šedová, K., 2007, s. 13). V této práci právě k této kombinaci dochází.

Při šetření, za použití dotazníků, na které odpovídali respondenti na základní škole, byly využity především kvantitativní metody výzkumu. Zde se jednalo o uzavřené otázky s přesně definovanou možností odpovědi. „Kvantitativní výzkum se zabývá získáváním informací o četnosti výskytu určitého jevu. Jeho hlavním cílem jsou měřitelné číselné údaje. Kvantitativní výzkum se provádí na vzorku, který by měl reprezentovat cílovou skupinu. Tento typ výzkumu se provádí metodou dotazování a to například formou osobních rozhovorů, dotazníkem, telefonicky nebo dotazováním přes internet. Celosvětově převládají metody kvantitativního výzkumu a to asi z 80 %“. (Kozel, R., 2006, s. 19).

Částečně ale součástí dotazníků byly i otevřené otázky, kde žáci sami formulovali odpovědi. Zde se jednalo o kvalitativní metodu výzkumu, která vyžaduje jiné metody zpracování výsledků. Bylo zde použito otevřené kódování. Zhodnotit data, získané během kvalitativního výzkumného procesu v pedagogicko-psychologické poradně, vyžadovalo zase jiné metody zpracování. Pro toto vyhodnocení byla použita metoda vytváření trsů.

Při výzkumu tedy byly současně použity obě metody, kvalitativní i kvantitativní metody výzkumu. Toto řešení se jeví jako ideální, Kutnohorská k tomu říká: „Kvantitativní výzkumy obohacují výzkumy kvalitativní a naopak. Obě výzkumné

metody jsou rovnoprávné a dají se spolu kombinovat. Obě metody výzkumu se mohou použít v jednom výzkumném projektu.“ (Kutnohorská, J., 2009, s. 21).

3.3.1 Metody zpracování dotazníků

Kvantitativní metody patří mezi metody standardizovaného vědeckého výzkumu. Umožňují nám takový sběr dat, který je zaměřen na velké množství respondentů. Tito respondenti nejčastěji odpovídají na otázky formou dotazníků, které jsou následně zpracovány a statisticky vyhodnoceny. V této práci se autorce jeví jako vhodné sledovat absolutní četnosti jednotlivých odpovědí, a pro smysluplnou vypovídací hodnotu těchto odpovědí bylo třeba následně využít přepočtů na relativní četnost.

Tento postup přepočtu tedy autorka používala při práci s dotazníky. Některé výsledky dotazníkového šetření byly poté zpracovány i kvalitativně.

Vyhodnocení dotazníků

- Kolik máte sourozenců, kteří s vámi bydlí doma?

V úvodu dotazníku byla dětem položena tato analytická otázka. Z celkového počtu 176 respondentů, kteří se nakonec výzkumu zúčastnili, je 27 jedináčků a 36 dětí je z rodin, kde žijí společně nejméně tři sourozenci (viz. Tabulka 3).

Tabulka 3: Počet dětí v domácnosti

Počet dětí v domácnosti	chlapci	dívky	celkem
jedináčci	15	12	27
dvě děti	59	54	113
tři a více dětí	15	21	36
celkem	89	87	176

Dále již následovaly meritorní otázky.

1. Musíte doma plnit alespoň občas nějaký úkol (máte nějakou povinnost)?

V první řadě šlo o pouhé vyhodnocení, zda děti mají doma alespoň nějakou povinnost. Není zde definováno, jak častá tato jejich povinnost je. Tyto výsledky ale byly hodnoceny vzhledem k faktu, zda jsou děti jedináčci, mají jednoho sourozence, či mají více než jednoho sourozence. Položením této otázky jsem se snažila potvrdit hypotézu, že v rodinách, kde je jen jedno dítě, děti pomáhají výrazně méně, než

v rodinách se dvěma dětmi. Též se tato otázka týká hypotézy, že v rodinách, kde žijí dohromady nejméně tři sourozenci, děti musí pomáhat více, než v rodinách s jedním či dvěma dětma.

Tabulka 4: Domácí povinnosti jedináčků v domácnosti
(i nepravidelné)

četnost	chlapci		dívky		celkem	
	absolutní	relativní	absolutní	relativní	absolutní	relativní
pomáhají	4	27%	3	25%	7	26%
nepomáhají	11	73%	9	75%	20	74%
celkem	15	100%	12	100%	27	100%

Tabulka 5: Domácí povinnosti v rodinách, kde žijí dvě děti
(i nepravidelné)

četnost	chlapci		dívky		celkem	
	absolutní	relativní	absolutní	relativní	absolutní	relativní
pomáhají	39	66%	37	69%	76	67%
nepomáhají	20	34%	17	31%	37	33%
celkem	59	100%	54	100%	113	100%

Tabulka 6: Domácí povinnosti v rodinách, kde žijí nejméně tři děti
(i nepravidelné)

četnost	chlapci		dívky		celkem	
	absolutní	relativní	absolutní	relativní	absolutní	relativní
pomáhají	11	73%	19	90%	30	83%
nepomáhají	4	27%	2	10%	6	17%
celkem	15	100%	21	100%	36	100%

Tabulka 7: Domácí povinnosti u všech dětí
(bez ohledu na počet dětí v rodině, i nepravidelně)

četnost	chlapci		dívky		celkem	
	absolutní	relativní	absolutní	relativní	absolutní	relativní
pomáhají	54	61%	59	68%	113	64%
nepomáhají	35	39%	28	32%	63	36%
celkem	89	100%	87	100%	176	100%

2. Rozhodujete si sami (podle vlastní nálady), s čím budete pomáhat?

Touto otázkou se autorka snaží vysledovat, jestli děti nějakou povinnost opravdu mají a tím pomáhají své rodině, či zda se mohou rozhodovat, s čím se jim chce právě pomáhat, a tudíž se rodina ne jejich pomoc nemůže příliš spolehnout. S touto otázkou měla menší část žáků problém, nedokázali zhodnotit realitu, a tudíž zakroužkovali odpověď ANO i NE. Jejich odpovědi musí být z výzkumu vyloučeny.

Tabulka 8: Mohou se děti rozhodnout, s čím chtějí pomáhat?

četnost	nemohou se rozhodnout		mohou se rozhodnout		neví		celkem	
	absolutní	relativní	absolutní	relativní	absolutní	relativní		
chlapci	35	39%	37	42%	17	19%	89	100%
dívky	39	45%	36	41%	12	14%	87	100%
celkem	74	42%	73	41%	29	16%	176	100%

3. Mám každý den nebo alespoň obden nějakou povinnost, se kterou pomáhám své rodině?

Tato otázka byla zařazena proto, aby se zjistilo, zda děti pomáhají opravdu pravidelně. Pravidelností je zde míněno každý den nebo každý druhý den. Tímto upřesněním se tato otázka liší od první meritorní otázky, zda děti vůbec pomáhají. Některé totiž pravidelně pomáhají jednou týdně, pravidelně pouze o víkendu apod.

Tabulka 9: Povinnosti jedináčků v domácnosti, které plní každý den či obden

četnost	chlapci		dívky		celkem	
	absolutní	relativní	absolutní	relativní	absolutní	relativní
pomáhají	3	20%	2	17%	5	19%
nepomáhají	12	80%	10	83%	22	81%
celkem	15	100%	12	100%	27	100%

Tabulka 10: Domácí povinnosti v rodinách o dvou dětech

(každý den či obden)

četnost	chlapci		dívky		celkem	
	absolutní	relativní	absolutní	relativní	absolutní	relativní
pomáhají	34	58%	31	57%	65	58%
nepomáhají	25	42%	23	43%	48	42%
celkem	59	100%	54	100%	113	100%

Tabulka 11: Domácí povinnosti v rodinách o třech a více dětech

(každý den či obden)

četnost	chlapci		dívky		celkem	
	absolutní	relativní	absolutní	relativní	absolutní	relativní
pomáhají	9	60%	15	71%	24	67%
nepomáhají	6	40%	6	29%	12	33%
celkem	15	100%	21	100%	36	100%

Tabulka 12: Domácí povinnosti všech dětí – bez ohledu na počet dětí v rodině

(každý den či obden)

četnost	chlapci		dívky		celkem	
	absolutní	relativní	absolutní	relativní	absolutní	relativní
pomáhají	46	52%	48	55%	94	53%
nepomáhají	43	48%	39	45%	82	47%
celkem	89	100%	87	100%	176	100%

4. Co se stane, pokud nesplníte svůj úkol?

Záměrem této otázky bylo zjistit, jak jsou rodiče důslední v kontrole dětí a také to, jak moc jim záleží na tom, zda jejich děti řádně plní své úkoly. Respondenti zde měli možnost volby ze tří nabízených možností:

- a) rodiče nic neřeknou,
- b) rodiče se zlobí, ale trest nedostanu,
- c) dostanu trest.

Tabulka 13: Co udělají rodiče, pokud dítě nesplní svůj úkol

četnost	chlapci		dívky		celkem	
	absolutní	relativní	absolutní	relativní	absolutní	relativní
nic neřeknou	17	19%	18	21%	35	20%
jenom se zlobí	68	76%	66	76%	134	76%
dají trest	4	4%	3	3%	7	4%
celkem	89	100%	87	100%	176	100%

5. Jsem za práci rodiči odměňován?

Cílem otázky bylo zjištění, jak rodiče své děti povzbuzují a motivují a jakou jim poskytují zpětnou vazbu, i to, jakou pozornost a čas dětem věnují. Dětem bylo vysvětleno, že i pochvala je odměnou, nejde jen o hmotné věci.

Tabulka 14: Jsou děti za práci doma odměňováni?

četnost	chlapci		dívky		celkem	
	absolutní	relativní	absolutní	relativní	absolutní	relativní
Ano	61	69%	63	72%	124	70%
Ne	28	31%	24	28%	52	30%
celkem	89	100%	87	100%	176	100%

Otázka opět obsahovala podotázku, kde žáci mohli napsat, jak jsou nejčastěji odměňováni.

6. Baví mě pomáhat doma?

Tato otázka byla zařazena jako doplňující, vypovídá o snaze dětí rodičům pomoci a také o zájmu o dění v rodině, a částečně i o vytíženosti dětí. Zde sehrává velkou roli i motivace dětí ostatním doma pomoci. Dalo se vysledovat, že s přibývajícím věkem ubývá dětí, které baví doma rodičům pomáhat. Přitom právě u nich, by si rodiče měli dát záležet a své dítě k nějaké prospěšné práci vést. Dále je také patrné, že dívky baví více než chlapce pomáhat rodičům

Tabulka 15: Baví děti doma pomáhat?

četnost	chlapci		dívky		celkem	
	absolutní	relativní	absolutní	relativní	absolutní	relativní
Ano	43	48%	51	59%	94	53%
Ne	46	52%	36	41%	82	47%
celkem	89	100%	87	100%	176	100%

7. Nudím se někdy doma?

Tato otázka v sobě zahrnuje více aspektů. Jde o to, jak mají děti nastavený svůj denní režim, jak účelně tráví svůj čas, kolik času na ně mají rodiče a jak se dokáží samy bavit. Zčásti tato otázka vypovídá o současných rodičích. Vyvodit ale z odpovědí jednoznačné důvody a konkrétní doporučení není úplně možné. Dalo se ale vysledovat, že se starší děti nudí více, než mladší. Tato otázka slouží spíše jako doplňující informace.

Tabulka 16: Nudí se děti doma?

četnost	chlapci		dívky		celkem	
	absolutní	relativní	absolutní	relativní	absolutní	relativní
Ano	60	67%	52	60%	112	64%
Ne	29	33%	35	40%	64	36%
celkem	89	100%	87	100%	176	100%

8. Co dělám doma nejčastěji?

Typ této otázky již nelze zařadit mezi metody kvantitativního výzkumu, ale jde o kvalitativní výzkumnou metodu. Zde respondenti nevolili nabízenou odpověď, ale odpovídali volně svými slovy. Při analýze dotazníků byl každý zvlášť opakovaně pročítán se snahou najít u odpovědí významové celky a vytvořit z nich základní jednotky analýzy - koncepty. Tato fáze odpovídá **otevřenému kódování**.

„Otevřené kódování provádí výzkumník prvním průchodem daty. Přitom lokalizuje témata v textu a přiřazuje jim označení. Pomalu čte terénní poznámky a přepisy rozhovorů a všímá si kritických míst. Otevřené kódování odhaluje v datech určitá témata. Tato témata jsou nejdříve na nízké úrovni abstrakce. Mají vztah k položeným výzkumným otázkám, k přečtené literatuře, k pojmům používaných účastníky nebo jde o nové myšlenky vznikající, jak průzkumník proniká k textu. Někteří výzkumníci přistupují k textu se seznamem předběžných kódů a jejich definic, který postupně doplňují o nové části. Každopádně tato fáze vede k seznamu témat, jenž pomáhá výzkumníku vidět témata v celku a stimuluje ho při hledání dalších témat. Výzkumník tento seznam témat postupně třídí a organizuje, kombinuje a doplňuje v další a analýze” (Hendl, J., 2005, s. 247).

V tabulce konceptů a výroků byly výroky seskupeny podle témat a následně byly jednotlivé kategorie (koncepty) seřazeny podle četnosti odpovědí, které do nich patří. Nejčastěji děti odpovídaly, že tráví čas na počítačích a mobilních telefonech. Hned následovalo sledování televize, učení a pomoc v domácnosti se nacházelo až na posledních místech vyhodnocovací tabulky.

Tabulka 17: Tvorba konceptů

KONCEPT	VÝROK
Trávení času na PC či mobilu	"hraju si na ajpedu", "hraju na elektronice", "hraju sportovní hry", "jsem na počítači", "hraju na igzboxu", hraju na tabletu", "pařim na tabletu a na mobilu", "ležim na gauči a hraju na mobilu", "hraju na počítači", "hraju hry na tabletu", "koukám na bráchu, jak hraje na počítači", "hraju elektronický věci", "hraju Minecraft"
Dívání se na televizi	"koukám se na televizi", "sedím u televize", "oxiduju u televize", "koukám na telku", "ležim na sedače a hodně se dívám na telku"
Hraní si	"hraju si", "hraju si většinou s lego friends a budu si hrát s králíčkem, kterého dostanu k Vánocům", "hraju stolní hry", "ráda lezu po stromě, hlavně po altánové a bazénové střeše", "hraju si s hračkami", "hraju si s pejskem", "hraju hry s mámou"
Čas se sourozenci	"hraju si se sestrou", "hrát si s dětmi", "hraní se sestřičkou", "hraju s Kubou", "oxiduju bratra"
Sport	"jezdím na trénink na kole", "chodím na sport", "jezdím na trénink", "jsem v bazénu", "skáču na trampolíně", "mám ráda kolečkový brusle", "mam tanečky"
Učení	"učím se", "s mámou si procvičuju", "dělám úkoly"
Pomoc v domácnosti	"pomáhám", "pomáhám se sestřičkou", "hlídám synovce", "dělám s babičkou na zahradě"
Různé	"maluju si", "čtu", "hrát na klavír", "dělám blbosti", "nudím se", "chodím na kroužky", "chodím ven", "dělám si legraci"

3.3.2 Metody zpracování rozhovoru

Pro výzkumné účely této práce se ještě podařilo uskutečnit rozhovor se speciální pedagožkou, která již mnoho let pracuje v Pedagogicko-psychologické poradně pro Prahu 7 a 8. Paní magistra provádí vyšetření dětí a pracuje s jejich rodiči. Výzkum zde proběhl v březnu 2014.

Rozhovor byl zaznamenáván na diktafon, a poté byla provedena transkripce a analýza dat.

Přepis rozhovoru ze 14. března 2014:

- **Mají podle Vašeho názoru dnešní děti doma přiměřené množství povinností? Co z toho, podle Vašich zkušeností, plyne?**

V dnešní době rodiče nekladou důraz na vedení dětí k domácím povinnostem. Spíše se klade důraz na vzdělání a je zde snaha, aby děti ve volném čase navštěvovaly kroužky. Ze strany rodičů je tu snaha, aby děti byly organizačně zařazeny, aby byla pokryta jejich bezpečnost. Rodiče se velmi snaží využít možnosti nabídky pro děti, které v současné době existují. Snaží se dětem vyhovět, chtějí zajistit, aby se děti nenudily.

Pro rodiče je jednodušší dovolit dítěti trávit čas na počítači, než se snažit o vybudování návyku doma pomáhat. Je to velkou měrou způsobeno tím, že rodiče jsou velmi vytížení. Zároveň se upravuje mateřská role, matky vydělávají a jsou zaneprázdněny. Rodiče se snaží dětem zabezpečit společností vynucené standardy, dbají na jeho sociální zařazení v dětském kolektivu, ve třídě. Nakupují mobilní telefony, tablety, počítačové hry apod. Snaha o žádoucí zařazení dítěte nutí rodiče kupovat. Dnes lidem nestačí skromné živobytí. Tyto aspekty se bohužel promítají i do rozhodnutí, jaký počet dětí lidé mají. Dnes jsou časté rodiny s jedním dítětem, oproti tomu rodin s více dětmi velmi ubývá.

Rodiče jsou liknaví k tomu, aby vedli děti k domácím povinnostem. Na pomoci dětí jim ani nezáleží, a proto neusilují o to, aby pomáhaly. Dnešní doba je dobou kultu dítěte. Nemusí se spoluúčastnit na chodu domácnosti jako dříve, např. když se děti podílely na přípravě dřeva, aby rodině zabezpečily teplo. Dalším aspektem je také to, že dnešní všudypřítomná technizace mnohé dřívější práce dětí vlastně znemožňuje, pozbývají na důležitosti.

V dnešní době by bylo velmi přínosné, aby děti byly záměrně vedeny k pomoci doma, k pomoci ostatním. Chtělo by to, aby děti vnímaly svou pomoc jako součást smyslu života.

Je pravda, že dnes rodiny vidí jako prioritu to, aby se k sobě všichni navzájem hezky chovali, s respektem. Dnešním trendem v rodině je usilovat o vzájemné dobré chování a k tomu jsou vedeny i děti.

V dnešní rodině dochází i ke změně základních rolích, rodič a dítě jsou partneři. Rodič již není pro dítě takovou autoritou. To přináší výhody i nevýhody.

- **Jsou děti samostatnější, než bývaly dříve (např. před 20 lety)?**

V mnohých věcech jsou děti samostatnější. Dobře se orientují v technizaci současného světa, jsou zběhlé v cestování, znají cizí jazyky, zvládají např. výměnné pobyty apod.

Ke zhoršení situace ale dochází v samotné existenční samostatnosti. Nedokáží se o sebe postarat v běžných věcech, musí jim být poskytnuto materiální a peněžní vybavení. V této oblasti byly děti dříve pružnější.

Tuto nesamostatnost dnes podporuje větší nutnost bezpečí, rodiče jsou ostražití a mají o děti strach (např. únosy, pedofilové atd.). Děti se nemohou tolik pohybovat samostatně, jsou více pod dozorem.

- **Jsou dnes děti odpovědné, je na ně spolehnutí (odpovídající jejich věku)?**

Odpovědnost dětí se mění. Dnes mají děti opatrujícími rodiči „umetené cestičky“. To se projevuje např. v odpovědnosti k vlastnímu vzdělávání. Dříve se děti snažily dostudovat, např. na středních školách, rodiče je náročně podporovali. Byly výjimečné přestupy mezi školami. Pokud se dítěti v dnešní době nedaří dle jeho představ, má mnoho jiných možností.

- **Jsou děti cílevědomé, ctižádostivé?**

Ano, děti jsou ctižádostivější. Je na ně kladen veliký tlak, v oblasti vzdělávání a i v oblasti přípravy na výhodné a úspěšné zaměstnání.

S tím souvisí i otázka zakládání rodin. Lidé se rozhodují až kolem třiceti let, zda mít dítě. Vyžaduje to od nich uskromnění, jít do určitého finančního rizika, někdy i nedostatku. Přispívá k tomu též otázka a úzkost, zda je rozumné přivádět do tohoto světa dítě. Dnešní trend je mít jedno, maximálně dvě děti. Menší počet dětí v rodině se promítá do přístupu k nim. Současně přibývá mnoho lidí, kteří žijí sami, bez rodiny. Samostatnou kapitolou jsou muži („mamáčci“), tak okolo 35 let, kteří ani rodinu nechtějí, jsou pohodlní, mají své vlastní zájmy. Dnešní společnost je egoistická, dá na materiální povrch.

- **Co byste navrhovali, aby došlo ke zlepšení současného stavu? Je zlepšení možné?**

Jednoznačným doporučením je věnovat čas a prostor dítěti a jeho správným návykům, formování jeho názorů a myšlenek. Tato snaha se později zúročí.

Doporučení rodinám je trávit spolu ne jenom odpočinkový čas, ale i čas pracovní, pěstovat vhodný model rodiny, ve kterém nechybí otec. Dítě se nejlépe učí nápodobou.

Pro dítě, především chlapce, je důležitá identifikace s otcem. Celý svět dítěte je přefeminizován. Dnes je otec často pryč nebo chybí úplně, dalším problémem jsou časté rozvody. Dříve otec dítě přibral k práci a dítě vše umělo.

Objevují se i nestandardní rodinné modely, např. výchova dítěte v gay páru apod. Nemusí jít o nevhodnou výchovu, především je pro rozvoj dítěte důležitá láska. Také se ustupuje od výchovy dětí v dětských domovech, objevuje se trend adopce a pěstounství. Všechny tyto modely je třeba dobře monitorovat, ale pokud vše funguje, mohou být pro děti jen prospěšné. Pro příznivý rozvoj dítěte, včetně výchovy k práci a zodpovědnosti, je jednoznačně nejlepší rodinné prostředí.

Metoda vytváření trsů

Výzkumná metoda rozhovoru patří mezi kvalitativní metodu výzkumu. Proto jsem pro analýzu této části výzkumu zvolila odpovídající metodu, a to metodu vytváření trsů. Miovský popisuje metodu vytváření trsů jako „*Seskupování a načrtnutí určitých výroků do skupin. Tyto skupiny (trsy) by měly pramenit na podkladu oboustranného překryvu – podobnosti mezi identifikovanými jednotkami. Tímto postupem se vyvíjí obecnější, induktivně utvářené kategorie, jejichž začlenění do určité skupiny (trsu) je seskupováno stanovenými opětovnými znaky, určitým typickým seřazením a podobně. Tato metoda má směřovat k určité posloupnosti, protože v ní pomocí kategorizace vybraných základních jednotek formujeme jednotky obecnější.*“ (Miovský, M., 2006, s. 65).

Celý rozhovor byl podroben analýze. Hlavní myšlenky rozhovoru byly rozčleněny do čtyř skupin, tak aby směřovaly k hledání odpovědí na výzkumné otázky.

1. skupina zkoumala, proč děti dnes nemívají domácí povinnosti
2. skupina měla charakterizovat samostatnost dnešních dětí oproti minulosti
3. skupina se zaměřila na ctižádostivost dětí v dnešní době
4. skupina mapovala možné cesty vedoucí ke zlepšení situace.

Analýza dat dle metody vytváření trsů:

1. skupina: důvody, proč děti dnes nemívají domácí povinnosti:

- rodiče k pomoci dětí nevedou – mají málo času, nezáleží jim na dětské pomoci,
- rodiče kladou důraz na vzdělání,

- děti tráví hodně času na kroužcích,
- rodina spolu tráví odpočinkový čas, nikoliv pracovní.

Do kategorie důvody byly zařazeny okolnosti, které vedou k tomu, že děti pomáhají méně, než v minulosti. Je to především tím, že je k tomu rodiče nevedou. Tento fakt má dvě příčiny. Především mají rodiče méně času. Snaží se pro své dítě získat a udržet společností vynucené standardy, tj. hmotné zabezpečení, které se vyrovná ostatním jejich vrstevníkům. Dále tuto skutečnost ovlivňuje to, že se mění mateřská role, ženy jsou zaměstnány a podílejí se na finančním zabezpečení rodiny. Dalším faktorem, který toto ovlivňuje je to, že rodičům nezáleží na pomoci jejich dětí

Rodiče dnes kladou důraz především na vzdělání. To je na prvním místě. Přejí si především, aby se dítě dobře učilo, získalo kvalitní vzdělání, které mu umožní být úspěšný v dnešním světě.

Přání rodičů je, aby dítě svůj volný čas trávilo účelně a v bezpečí. Proto se snaží zabezpečit dětem velké množství kroužků.

V dnešní době spolu celá rodina tráví málo času. Proto, když se jim podaří se všichni sejít, snaží se svůj čas trávit odpočinkově, bavit se spolu. Mizí to, co bylo dříve časté, že by rodiče s dětmi společně pracovali, např. doma, okolo domu, na zahradě, u prarodičů apod.

2. skupina: samostatnost dnešních dětí oproti minulosti:

- samostatnost v oblasti techniky,
- samostatnost v oblasti soběstačnosti.

Ve světě počítačů, internetu, mobilních telefonů apod. jsou dnes děti velmi samostatné. Předčí mnohé dospělé. Jiná situace je v oblasti existenční samostatnosti dítěte. Dítě je zvyklé a očekává, že bude materiálně a finančně zcela zabezpečeno. O tyto věci se většinou nemusí starat a ani samo přiložit ruku k dílu. Toto očekávání mnohdy trvá i do dospělosti.

3. skupina: ctižádostivost dětí v dnešní době:

- v oblasti vzdělávání,
- v přípravě na budoucí povolání,
- vliv ctižádostivosti na chování v budoucím životě.

Děti jsou hodně ctižádostivé v oblasti vzdělávání. Vedou je k tomu rodiče. Rodiče dětem velmi pomáhají, někdy až příliš. Hledají nové školy, řeší přestupy dětí do jiných

škol, v případě potřeby volí soukromé placené školy, jen aby dětem zabezpečili to nejlepší. Děti pak nemusí překonávat velké překážky, aby dosáhly svých vytyčených cílů. Rodiče se všemožně snaží dětem zabezpečit úspěch i v budoucí dospělosti a v jejich budoucím zaměstnání.

Tato pěstovaná ctižádost spolu s orientací dnešního světa na úspěch a bohaté hmotné zabezpečení, ovlivňuje chování dětí i v pozdější době, v dospívání a v dospělosti. Z toho plyne neochota mladých lidí zakládat rodiny, mít děti, o někoho se starat. Preferují vlastní osobu, vlastní záliby, úspěchy a zážitky.

4. skupina: možné cesty vedoucí ke zlepšení:

- více času věnovat dětem,
- vytvořit i společný pracovní čas rodina,
- vhodný model rodiny,
- nestandardní modely rodina.

Ke zlepšení vede jediná cesta, a to věnovat dětem více času. Dát si, ze strany rodičů více práce, cíleně vést děti již od malička k domácím povinnostem a práci pro ostatní. Snahou rodičů by mělo být, aby dítě své domácí povinnosti opravdu přijalo za vlastní a tím se vlastně učilo dostát svým povinnostem i v životě. Je vhodné vytvořit si společný pracovní čas, kdy pracují rodiče a děti na nějakém společném úkolu, jít dětem příkladem. Děti se nejvíce učí nápodobou.

Ve své rodině by mělo dítě vidět vhodný model, jak může rodina fungovat, včetně vzájemné pomoci všech členů rodiny. Nemá jít jen o jednosměrný proces, kdy rodiče pečují o děti. Výsledky tohoto snažení se pak projeví i později, kdy jsou rodiče staří a potřebují pomoc zase od dětí. Aby byl model rodiny celý, neměl by chybět otec. Pokud se bude držet předcházejících pravidel, může dobře fungovat i nestandardní model rodiny, např. pár gayů či pěstounská rodina.

V této práci byl tedy použit jak kvantitativní, tak i kvalitativní výzkum. Zajištění validity a reliability bývá u kvalitativního výzkumu problémem, neboť zde jsou limity vyplývající z omezeného množství respondentů, subjektivity náhledu autora na problematiku i subjektivní interpretace výsledků. Z těchto důvodů je komplikované zjištěné skutečnosti zevšeobecnit. Cílem výzkumu bylo, aby byl spolehlivý. Proto pro splnění tohoto kritéria bylo použito triangulace. Triangulace je metoda, kdy výzkumník používá ke zkoumání téhož problému více metod, využívá různých informačních zdrojů. V případě našeho výzkumu byl rozhovor v pedagogicko-psychologické poradně doplněn dotazníkovým průzkumem na základní škole.

4 ANALÝZA ZÍSKANÝCH VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Dotazníkové šetření na základní škole přineslo zajímavé výsledky. Jejich vypovídací hodnota se dá považovat za uspokojivou, neboť se výzkumu zúčastnilo poměrně velké množství respondentů, celkem 176 dětí.

První byla respondentům položena meritorní otázka: **Musíte doma plnit alespoň občas nějaký úkol (máte nějakou povinnost)? Jaký?**

V této otázce děti hodnotily, zda doma alespoň s občasnou pravidelností pomáhají. Zde nebyla přesně specifikována frekvence pomoci. Otázkou bylo zkoumáno, zda se děti někdy zapojí do domácích prací, zda se rodiče alespoň trochu snaží děti vést k práci. Tyto výsledky ale byly hodnoceny vzhledem k faktu, zda jsou děti jedináčci, mají jednoho sourozence, či mají více než jednoho sourozence.

Výsledky výzkumu potvrdily, že počet dětí v rodině výrazně ovlivňuje povinnost dětí doma pomáhat. Překvapující především bylo, jak moc se liší situace v rodinách, kde žije jen jedno dítě. Jen 26% dětí z těchto rodin doma alespoň trochu pomáhá. Toto číslo se dosti výrazně liší od výsledků v rodinách, kde žijí dvě děti. Zde pomáhají děti již v 67% případů. V rodinách s minimálně třemi dětmi je, dle očekávání, situace ještě lepší. Zde pomáhá 83% dětí. Dále bylo zkoumáno, jak se liší pomoc dívek a chlapců. Bylo překvapením, že mezi jedináčky bylo zjištěno, že pomáhá 27% chlapců a jen 25% dívek. Pravdou ale je, že tato otázka se týkala jen 27 dětí. Toto není příliš velký vzorek, a proto výsledky mohou být ovlivněny subjektivním pohledem dítěte na svou činnost.

V rodinách, kde žijí dvě děti, výsledky ukázaly, že zde pomáhá 66% chlapců a 69% dívek. Dívky tedy pomáhají o trochu častěji, rozdíl ale není nijak veliký.

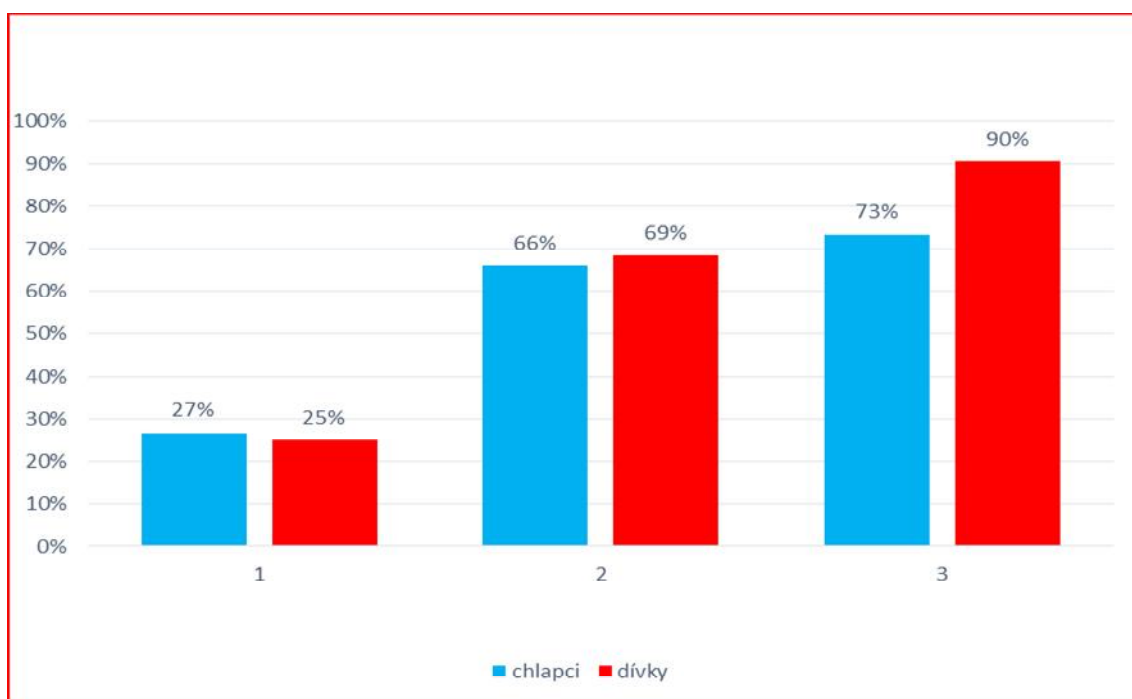
Výraznější rozdíl byl zaznamenán u rodin s minimálně třemi dětmi. Zde dívky pomáhají již v 90% rodin a chlapci v 73% rodin. Zvláště u dívek je toto číslo velmi vysoké. Tento rozdíl je pravděpodobně způsoben tím, že dívky jsou ochotnější, snaživější a asi i šikovnější než chlapci. Výsledky napovídají tomu, že rodiče v početnějších rodinách potřebují více, aby se děti zapojily do domácího dění, již za děti nedělají vše. Je vidět, že pro děti je život v takovéto domácnosti, v těchto souvislostech, prospěšnější.

Z těchto výsledků vyplývá, že dítěti prospívá, když není doma jedináčkem, kolem kterého se vše točí. Pro rodiče jedináčků je to velká výzva, aby se více snažili dětem dát nějaké úkoly, i když se jim do toho příliš nechce a ani to nepotřebují. Jistě není pro tyto rodiče jednoduché, i když se upřímně snaží, aby k dítěti přistupovali tak, jako rodiče z početnějších rodin.

Celkový závěr, který z této otázky plyne, a to průměrně pomáhá 64% všech dětí, zní poměrně optimisticky. Je třeba si ale uvědomit, že zde nemluvíme o každodenní pravidelné povinnosti, ale o pomoci doma, která se vyskytuje třeba jenom občas. Může se jednat o pomoc např. jen o víkendu, jen o pomoc na občasných návštěvách u prarodičů apod.

Součástí této otázky ještě byla doplňující podotázka, s čím děti pomáhají. Dvě třetiny dětí dokázaly odpovědět. Třetina nedokázala formulovat, s čím vlastně pomáhá, což vypovídá o tom, že jejich pocit, že pravidelně pomáhají, nebude možná zcela opodstatněný. Děti, které uměly odpovědět, odpovídaly nejčastěji, že myjí nádobí a luxují, vynášejí odpadky, pomáhají vařit, ustýlají, utírají prach, hrají si se sourozenci, krmí psy, kočky, králíky, vyzvedávají sourozence ze školy, pomáhají babičce, vyndávají nádobí z myčky, otevírají vrata apod. Zajímavá byla odpověď, že chlapec ze třetí třídy musí uklízet po mámě a tátovi oblečení.

Graf 1: Jak moc děti pomáhají v domácnosti (v závislosti na počtu dětí)

Optimistické výsledky této otázky může ovlivňovat i fakt, který autorka práce během výzkumu zjistila, že děti své činy vidí velmi optimisticky, i nevědomě nadhodnocují své zásluhy. Ukázkou je např. to, že děti ve druhé třídě odpovídají, že pravidelně pomáhají vařit a mýt nádobí (skoro v každé rodině je dnes myčka). Není to

samozřejmě vyloučeno, ale tato odpověď je až příliš častá. Toto ne zcela objektivní hodnocení dětí je ale ovlivněno tím, že dítě je velmi chváleno i za malou pomoc. V dnešní době malých nároků na dítě a velkého posilování sebevědomí dětí je to dost časté. Je samozřejmě správné dítě pochválit, ale ne ho za malou pomoc „vynášet do nebe“. Dítě pak nemá na sebe správný náhled.

Jako druhá byla respondentům položena meritorní otázka: **Rozhodujete si samy (podle vlastní nálady), s čím budete pomáhat?**

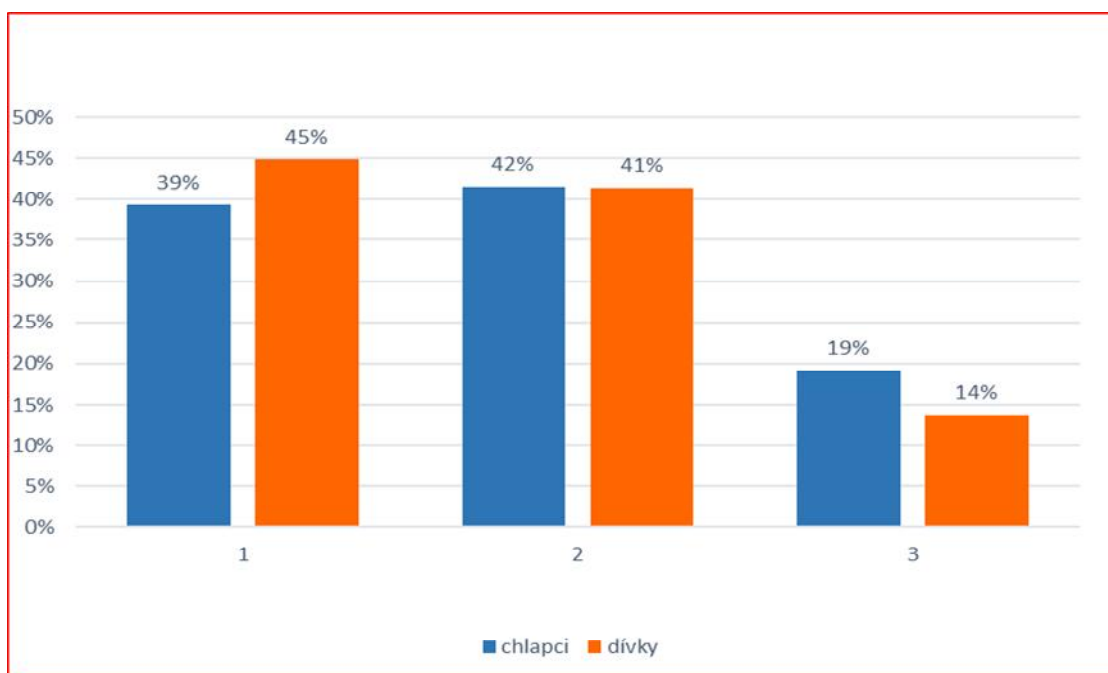
Touto otázkou se autorka snaží vysledovat, jestli děti nějakou povinnost opravdu mají a tím účelně pomáhají své rodině, či zda se mohou rozhodovat, s čím se jim zachce právě pomáhat, a tudíž se rodina ne jejich pomoc nemůže příliš spolehnout. Jde v podstatě o to, zda pomáhají pro to, aby opravdu pomohly nebo spíše pro svoji zábavu. S touto otázkou měla menší část žáků problém, nedokázali zhodnotit realitu, jednalo se o 19% chlapců a 14% dívek. Dá se předpokládat, že tyto děti asi nemají své stálé povinnosti, a proto nevědí, co odpovědět. Kdyby měly svůj stálý úkol, věděly by o něm.

Při hodnocení těchto odpovědí se dále ukázalo, že 42% chlapců a 41% dívek si může určovat, co se jim chce dělat. Jedná se o poměrně vysoké číslo, což bylo pro autorku až překvapující. Je patrné, že v těchto případech rodiče děti k práci systematicky nevedou a vše nechávají spíše na samotných dětech.

Pouze 39% chlapců a 45% dívek si nemůže samo určovat, s jakou pomocí doma pomůžou. Rozhodují to rodiče. Jejich pomoc bude tedy asi opravdová, účelná. Zajímavé je, že chlapci si mohou více určovat, co budou dělat. Plyne to asi z toho, že rodiče přece jenom dávají více úkolů dívkám, více s jejich pomocí počítají. Všechny děti by ale měly pochopit, že v životě musí plnit i nějaké povinnosti, i když se jim třeba nechce. A rodiče by se měli děti snažit děti připravit na život, který není vždy jednoduchý, je třeba překonávat překážky. Samozřejmě plnění si svých povinností doma je proto vhodnou přípravou na život.

Graf 2: Rozhodují si děti samy, s čím budou pomáhat?

Legenda:	1	nemohou se rozhodnout podle sebe
	2	mohou se rozhodnout podle sebe
	3	neví

Jako třetí byla respondentům položena meritorní otázka: **Mám každý den nebo alespoň obden nějakou povinnost, se kterou pomáhám své rodině?**

Tato otázka byla zařazena proto, aby se zjistilo, zda děti pomáhají opravdu pravidelně. Pravidelností je zde míněno každý den nebo každý druhý den. Tímto upřesněním se tato otázka liší od první meritorní otázky, zda děti vůbec pomáhají.

Výsledky výzkumu opět potvrdily, že počet dětí v rodině výrazně ovlivňuje povinnost dětí doma pravidelně pomáhat. Překvapením opět bylo to, jak moc se liší situace v rodinách, kde žije jen jedno dítě. Dokonce jen 19% dětí z těchto rodin doma pravidelně pomáhá. Toto číslo se podstatně liší od výsledků v rodinách, kde žijí dvě děti. Zde pravidelně pomáhá 58% dětí. V rodinách s minimálně třemi dětmi je, dle očekávání, situace lepší. Zde pravidelně pomáhá 67% dětí. Dále bylo zkoumáno, jak se liší pomoc dívek a chlapců. Bylo překvapením, že mezi jedináčky bylo zjištěno, že pravidelně pomáhá 20% chlapců a jen 17% dívek. Pravdou ale je, že tato otázka se

týkala jen 27 dětí. Toto není příliš velký vzorek, a proto výsledky mohou být ovlivněny subjektivním pohledem dítěte na svou činnost.

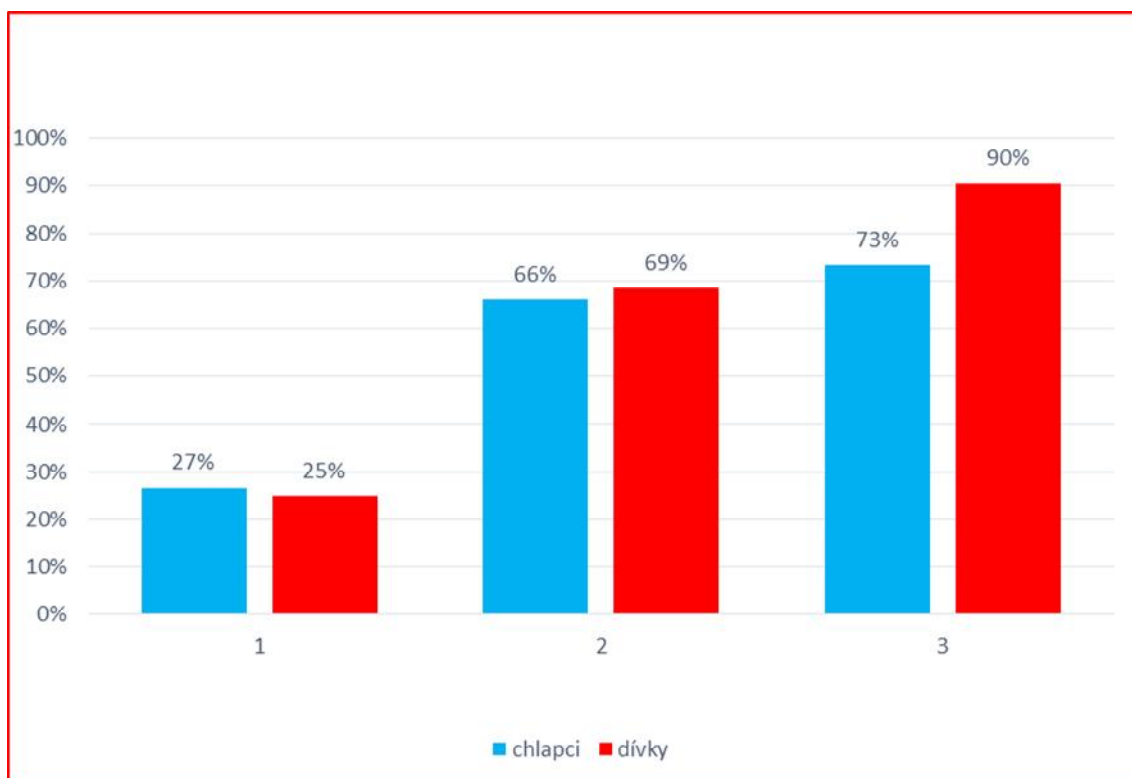
V rodinách, kde žijí dvě děti, výsledky ukázaly, že zde pravidelně pomáhá 58% chlapců a 57% dívek. Výsledky chlapců a dívek se tedy v podstatě neliší.

Výraznější rozdíl byl opětovně zaznamenán u rodin s minimálně třemi dětmi. Zde dívky pravidelně pomáhají již v 71% rodin a chlapci v 60% rodin. Zvláště u dívek je toto číslo opět velmi vysoké. Je překvapivé, jak dívky v těchto rodinách často pomáhají.

Opět se nám potvrdila hypotéza, že v rodinách, kde žije jen jedno dítě, děti pomáhají výrazně méně, než v rodinách se dvěma dětmi a druhá hypotéza, že v rodinách, kde žijí dohromady nejméně tři sourozenci, děti musí pomáhat více. Z toho plyne, že pro děti je „zdravé“ mít vedle sebe další sourozence. Děti jsou pak pracovitější, zodpovědnější a pravděpodobně méně sebestředné.

Pokud budeme sledovat celková procenta pomáhajících dětí ze všech třech skupin dohromady, dojdeme k výsledku, že pravidelně pomáhá 52% chlapců a 55% dívek.

Graf 3: Jak moc děti pravidelně pomáhají v domácnosti (v závislosti na počtu dětí, které tam žijí)

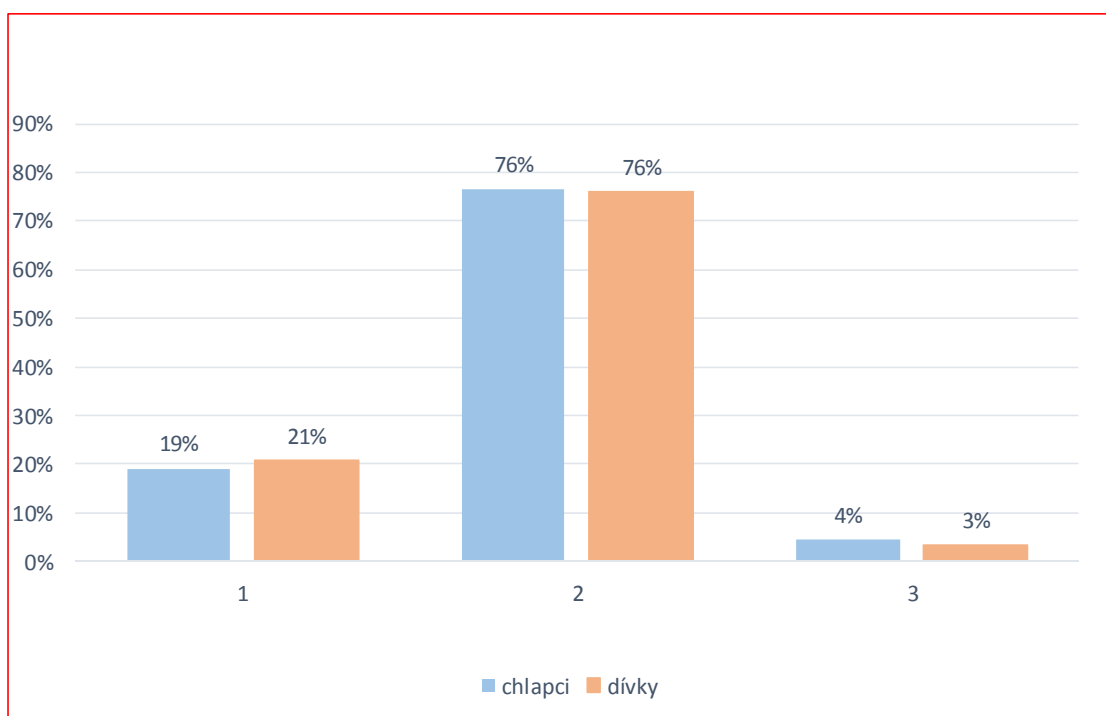
Dívky jsou o trochu častějšími pomocnicemi, což je způsobeno tím, že jsou ochotnější, snaživější a asi i šikovnější než chlapci. Také se od nich předpokládá, že mají k domácím pracím blíže než chlapci.

Tento celkový výsledek, 52% u chlapců a 55% u dívek, je lepší, než bylo očekáváno ve třetí hypotéze, a to, že v rodinném prostředí v dnešní době nepomáhá ani polovina dětí. Dle názoru autorky této práce může být tento výsledek ale ovlivněn subjektivním hodnocením dětí. Zvláště menší děti přeceňují svoji pomoc, jsou jistě i ovlivněny dnešním trendem děti velmi často a skoro za všechno chválit, a tak posilovat jejich sebevědomí. Do určité míry je toto počínání jistě správné, je třeba děti motivovat, ale je třeba současně dodržovat objektivní náhled na své dítě. V tomto směru to mají nejtěžší rodiče jedináčků, pro které je jediné dítě středem jejich celého počínání. Bylo by ale dobré, především pro dobro samotného dítěte, aby tyto rodiče dokázali najít správnou míru v celkovém přístupu k dítěti.

Následující otázkou, **co se stane, pokud nesplníte svůj úkol**, jsme se snažili dozvědět, jak jsou rodiče důslední v kontrole dětí a také to, jak moc jim záleží na tom, zda jejich děti řádně plní své úkoly. Respondenti zde měli možnost volby ze tří nabízených možností, rozhodovali se, zda rodiče nic neřeknou nebo zda se rodiče zlobí, ale trest neuloží, či zda dítě dostane trest.

Z výsledků šetření vyplynulo, že ve 20% rodinách rodiče nic neřeknou, v 76% rodinách se jen zlobí a pouze v 4% případech dítě dostane trest. Poměrně zarážející je fakt, že celá pětina rodičů vůbec nekontroluje plnění úkolů dětí, jde o nedůslednost při výchově. Tři čtvrtiny rodičů se při nesplnění povinností zlobí, trest však nedají. Záleží na konkrétní situaci, jestli je účelné dát trest, ale někdy je to důležité. Zdá se, že rodiče tuto možnost moc nevolí, což je asi škoda, neboť by tím přispěli k vážnosti svých slov. Velkým překvapením jsou pouhá 4% dětí, které dostanou trest. Vypovídá to o malé důslednosti a příliš velké shovívavosti rodičů. Přiměřený trest při opakujících se prohřešcích je prospěšný.

Graf 4: Jak rodiče reagují na nesplnění úkolu

Legenda:	1	nic neřeknou
	2	jenom se zlobí
	3	dají trest

Další položenou meritorní otázkou bylo, **zda jsou děti za práci rodiči odměňováni**. Cílem otázky bylo zjištění, jak rodiče své děti povzbuzují a motivují a jakou jim poskytují zpětnou vazbu, i to, jakou pozornost a čas dětem věnují. Dětem bylo vysvětleno, že i pochvala je odměnou, nejde jen o hmotné věci.

Z výsledků vyplývá, že 69% chlapců a 72% dívek je za práci odměňováno. Není jednoznačné vyhodnotit tuto otázku. Jistě je děti třeba za splnění svých úkolů pochválit, ale záleží na přiměřenosti odměny. Pokud by dítě nebylo pochváleno, ztrácelo by motivaci. Každý člověk rád vidí zpětnou odezvu pro své činy, a pro dítě je zvláště důležitá, neboť se teprve učí myslet si na své povinnosti a zodpovědně je plnit.

Proto otázka obsahovala podotázku, kde žáci mohli napsat, jak jsou nejčastěji odměňováni. Z odpovědí vyplynulo, že přibližně polovina odměněných dětí je odměněna pochvalou, druhá polovina nějakou věcí. Nejčastěji se jednalo o sladkosti a peníze.

Dítě by si mělo uvědomit, že je součástí rodiny, tedy společenství lidí, kteří se mají rádi a pomáhají si. Proto by mělo být vedeno k tomu, že pomáhá zadarmo, míněno tak, že nemusí za práci dostat nějakou hmotnou věc. Jsou samozřejmě výjimečné události, kdy je možno dítě mimo ústní pochvaly odměnit i jinak. Nemělo by ale jít o pravidlo.

Jako další byla respondentům položena meritorní otázka, **zda je baví pomáhat doma**. Jedná se o doplňující otázku, která vypovídá o snaze dětí rodičům pomoci a také o zájmu o dění v rodině, a částečně i o vytíženosti dětí. Zde sehrává velkou roli i motivace dětí ostatním doma pomoci. Dalo se vysledovat, že s přibývajícím věkem ubývá dětí, které baví doma rodičům pomáhat. Přitom právě u nich, by si rodiče měli dát záležet a své dítě k nějaké prospěšné práci vést. Celkové výsledky ukázaly, že 48% chlapců baví doma pomáhat a 59% dívek. Dále je také patrné, že pomáhat rodičům baví dívky více než chlapce. Je to pravděpodobně ovlivněno pečlivostí dívek a větší snahou zavděčit se rodičům.

Další položenou meritorní otázkou bylo, **jestli se děti někdy doma nudí**. Šlo také o doplňující otázku. Tato otázka v sobě zahrnuje více aspektů. Jde o to, jak mají děti nastavený svůj denní režim, jak účelně tráví svůj čas, kolik času na ně mají rodiče a jak se dokáží samy bavit. Zčásti tato otázka vypovídá o současných rodičích. Vyvodit ale z odpovědí jednoznačné důvody a konkrétní doporučení není úplně možné. Dalo se ale vysledovat, že se starší děti nudí více, než mladší.

Z výzkumu plyne, že 67% chlapců a 60% dívek se někdy doma nudí. Je to poměrně veliké číslo, je ale pravda, že otázka nemá zase tak velkou vypovídací hodnotu, protože není detailně specifikováno, jakou frekvenci má tazatel na mysli. Skoro každý se někdy nudí. Pro naše účely ale otázka určitou hodnotu má. Z výsledků plyne, že se děti někdy doma nudí, a tudíž by se mohl šikovně podchytit jejich zájem o to, aby rodičům pomohly.

Poslední otázka výzkumu zněla, **co dělají doma děti nejčastěji**. Zde respondenti odpovídali volně svými slovy. Proto bylo při hodnocení využito otevřeného kódování.

Z tabulky konceptů a výroků byly podle témat vytvořeny jednotlivé kategorie (koncepty) a ty byly pak seřazeny podle četnosti výskytu.

Zde jsou seřazeny činnosti podle frekvence jejich výskytu:

- čas u počítače, tabletu apod.,
- dívání se na televizi,
- hraní si s hračkami,
- čas se sourozenci,
- sportování,
- učení,
- pomáhání rodičům,
- různé.

Nejčastěji děti odpovídaly, že tráví čas na počítačích a mobilních telefonech. Hned následovalo sledování televize. Učení a pomoc v domácnosti se nacházely až na posledních místech vyhodnocovací tabulky.

Přibližně polovina respondentů odpověděla, že tráví svůj čas doma u počítače či televize. Tento fakt není nijak překvapující. Vypovídá však o velmi špatné situaci v otázce trávení volného času dětmi. Z tohoto výsledku je patrné, že rodiče tolerují tyto činnosti. Je to především z pohodlnosti a z nedostatku času a možná i chuti věnovat se dětem a nabídnout jim účelnější a kvalitnější využívání volného času.

Přibližně o čtvrtině dětí se dá říci, že tráví svůj čas účelně, má bohatý a různorodý program. Sem patří hraní si s hračkami, trávení času se sourozenci, sportování, učení, pomáhání doma. Jak je vidět, pomoc v domácnosti je skoro na posledním místě, vyskytovala se ojediněle. Je to škoda.

Druhou částí výzkumného procesu byl **rozhovor s odbornou pracovnící z pedagogicko-psychologické poradny**. Paní magistra má dlouholeté zkušenosti s prací s dětmi i s jejich rodiči. Další poznatky o současných dětech a jejich výchově získává též ze své rodiny, neboť je matkou a i babičku.

Výsledky v pedagogicko-psychologické poradně potvrdily, že děti v dnešní době výrazně méně pomáhají než děti před dvaceti lety. Paní magistra se na celý problém podívala komplexně a popsala příčiny toho, proč k tomu dochází. Za tento jev jsou zodpovědní rodiče. Situace se změnila, oproti době např. před dvaceti lety, především v prioritách, které rodiče při výchově dětí mají. První prioritou je velký akcent na kvalitní vzdělání dětí a na přípravu na jejich budoucí povolání. Rodiče pro děti vyžadují to nejlepší. Tomu podřizují i organizování volného času dětí, především se dětem snaží zajistit kvalitní kroužky na odpoledne, snaží se, aby děti využily všechny možnosti,

které jsou jim nabízeny. Dalším důvodem pro volbu kroužků je i otázka bezpečnosti, děti jsou i odpoledne organizované a pod kontrolou.

Rodičům na tom, zda děti doma pomáhají ani moc nezáleží, nepovažují to za důležité. Jejich pomoc v dnešní době technizace nepotřebují a při neustálém nedostatku času si neuvědomují, že dát si práci s tím, aby děti vedli k práci, je velmi důležité. Děti se naučí plnit své povinnosti, myslet na druhé a ne jen na sebe a budou lépe připravené na svůj dospělý život, na to založit si vlastní rodinu. Problémem dnešní doby totiž je i to, že pojem rodina ztrácí na důležitosti. Mnoho lidí, především mužů, o založení rodiny nestojí, raději se věnují svému zaměstnání, zájmům a koníčkům. Je pro ně důležitější úspěch a bohaté hmotné zabezpečení, někdy i pohodlí.

Rodiče by měli dětem zadávat domácí povinnosti, kontrolovat je a chválit. Hlavně by ale měli jít dítěti příkladem. Rodina by spolu měla trávit i pracovní čas, prožít zážitek společné práce. Nestačí spolu trávit jen čas odpočinkový.

Na druhou stranu je ale nutno říci, že se dle paní magistry, lepší vzájemné rodinné vztahy. Současná rodina klade důraz na to, aby se k sobě její členové navzájem hezky chovali a měli k sobě respekt.

Dnešní doba je velmi uspěchaná a rodiče mají na děti málo času. Tráví hodně času v zaměstnání, většinou pracuje i matka. Na rodiče je vytvářen tlak, aby zabezpečili dítěti společností vynucené standardy, např. mobilní telefon, počítač či značkové oblečení. Dnešní společnost je zaměřená na hmotné věci a je egoistická.

Dnešní děti se liší od dětí přes dvacet let i v otázce samostatnosti. Nedá se jednoznačně říci, zda jsou samostatnější. V určité oblasti ano a v určité ne. Dobře se orientují v technizaci současného světa, jsou zblhlé v cestování, znají cizí jazyky, zvládají např. výměnné pobyty apod. Ke zhoršení situace ale dochází v samotné existenční samostatnosti. Nedokáží se o sebe postarat v běžných věcech, musí jim být poskytnuto materiální a peněžní vybavení. V této oblasti byly děti dříve pružnější. Nesamostatnost dětí dnes ovlivňuje to, že se o ně rodiče více bojí, jsou pochopitelně ovlivněni kriminálními činy na dětech, o kterých podrobně informují média. Děti se nemohou tolik pohybovat samostatně, jsou více pod dozorem.

Odpovědnost současných dětí se též změnila. Jejich odpovědnost je menší. Mají od rodičů umetené cestičky, především ve škole. Spoléhají na to, že existuje velká nabídka škol, jsou možné přestupy a různá náhradní řešení. Starším dětem již na druhém stupni nezáleží tolik na dobrých známkách jako dříve. Přejí si především se bavit. Zároveň jsou ale ctižádostivé, jsou z domova nasměrováni, že je důležitý úspěch a dobré zaměstnání. Zde dochází trochu k rozporu, přejí si dobré zaměstnání, vidí jeho

finanční výhody, ale nejsou ochotni vyvinout příliš velké úsilí. Právě proto se rodiče snaží do vzdělávání zasahovat a vybrat co nejvýhodnější střední školu, vysokou školu apod.

Z výzkumu v pedagogicko-psychologické poradně vyplynulo i doporučení, jak je možné zlepšit současný stav rodinné výchovy. Hlavním doporučením je věnovat čas dítěti a jeho správným návykům, najít si čas zabývat se tím, zda má dítě domácí povinnosti a plní je, cíleně mu jít příkladem. Tato snaha se později zúročí. Doporučení rodinám je trávit spolu ne jenom odpočinkový čas, ale i čas pracovní, pěstovat vhodný model rodiny, ve kterém nechybí otec. Dnes je otec často pryč nebo chybí úplně, dalším problémem jsou časté rozvody. Dříve otec dítě přibral k práci a dítě vše umělo.

Pro plnohodnotný rozvoj dítěte je vhodné i to, aby mělo sourozence. Naučí se více myslet na ostatní, pomáhat si navzájem, myslet si na své povinnosti.

Mimo standartního typu rodiny mohou dobře fungovat i nestandardní rodinné modely, např. výchova dítěte v gay páru apod. Nemusí jít o nevhodnou výchovu, především je pro rozvoj dítěte důležitá láska a věnovaný čas dítěti. Dalším typem nestandardního rodinného modelu je pěstounská péče. Všechny tyto alternativní rodinné modely je nutno dobře monitorovat, ale pokud vše funguje, mohou být pro děti jen prospěšné.

5 DISKUSE

Cílem této diplomové práce bylo zaměřit se na styl rodinné výchovy v minulosti a porovnat ho s výchovným stylem současné doby v České republice. Propojením teoretické a praktické části se autorka snažila najít rozdíly v přístupu k dětem v různých dobách a popsat je.

Část informací byla čerpána z literatury, která se týká zásad výchovy dětí v rodinách. Nejprve se pozornost autorky zaměřila na dostupnou literaturu, která se týká výchovy dětí v rodině ve starověku, středověku, renesanci. Dále se autorka snažila vyhledat názory na rodinnou výchovu v učení Jana Amose Komenského, v době osvícenství i názory na rodinu zhruba před sto lety. Informačních zdroje, které popisují rodinnou výchovu v této době, však není mnoho. Proto jsou získané informace o poměrech v rodině v některých obdobích pouze částečné. Existuje hodně literatury, která se vztahuje ke vzdělávání dětí v jednotlivých obdobích, ale rodinnou výchovou se příliš nezabývá. Proto bylo třeba z těchto zdrojů poměrně zdlouhavě vyhledávat informace právě o rodinné výchově.

Další část teoretické práce se zabývá novodobější literaturou o rodinné výchově v Čechách, popisuje výchovu dětí doma od 60. let 20. století. Autorka této práce se zaměřila na několik děl tehdejších dětských psychologů a pediatriů, které v této práci popsala, v kterých se daly najít určité odlišnosti a specifika tehdejší doby. V práci je věnována pozornost dílům dr. Evy Vančurové – Fragnerové, Zdeňka Matějčka a Zdeňka Heluse. Byly vysledovány témata, které se od dnešních poněkud liší.

Např. v 60. letech 20. století dr. Eva Vančurová – Fragnerová považuje za nejlepší formu péče o předškolní děti jesle. Jsou to dle ní všeobecně nesmírně výhodná zařízení, které si finančně mohou dovolit všechny rodiny. O dítě se stará odborně školený personál, při své práci využívá vědecky ověřené směrnice. Zdravé dítě je v jeslích spokojeno, neboť má společnost a je vhodně zaměstnáváno. Zato péči babiček příliš nedoporučuje, chybí jim údajně odborné znalosti, varuje před možnou nervozitou starých lidí, před tím, že babičky často nedovedou být důsledné, někdy je příliš dráždí a zneklidňuje přirozená živost dětí, někdy pro klid dovolí všechno. Tento názor autorky Fragnerové se liší od dnešních názorů, kdy je doporučeno, aby děti do tří let byly s matkami, event. jednou stálou pečovatelkou. Prospívá to dětské psychice a zdárnému vývoji dítěte. Proto v dnešní době existuje pouze malý počet jeslí. Děti navštěvují až od tří let mateřské školy. Je ale pravdou, že se trend jeslí začíná trochu vracet, ale naštěstí v daleko menší míře, než v 60. letech 20. století.

Dále se autorka v knize věnuje roli otců při výchově dětí. Konstatuje, že péče zvláště o menší děti je zatím výhradně záležitostí matek. Popisuje v knize dosavadní zvyklosti, kdy se otcové menšími dětmi vůbec nezabývají, bojí se ztráty své mužnosti. Doporučuje pokrokový přístup otců k dětem, snaží se je zapojit do péče o dítě, což do té doby nebylo příliš běžné. Z těchto doporučení je vidět, k jaké změně od té doby došlo. Dnešní otcové mají zájem o své, i malé děti. Je běžné, že jdou s dětmi na procházku, k lékaři apod.

Další určitou odlišností, uplatňující se při rodinné výchově dětí, je poměrně velký prostor, který autorka věnuje výchově k práci a požadavkům, aby se už i dítě učilo být prospěšné ostatním, celé společnosti. Matka i otec by se měli snažit, aby dítěti umožnily pracovat společně s nimi, aby si vyzkoušely všechny možné práce v domácnosti. Budou tím cvičit a posilovat vůli dítěte, jeho vytrvalost. Dítě by mělo před sebou vidět určitý smysluplný cíl a mít nějakou zodpovědnost. Bude potom i méně zlobit. Dítě takto důsledně vedené nebude mít pravděpodobně ani ve škole problémy. Bude spokojené, úspěšné a i prospěšné. Hlavním předpokladem úspěchu ale je začít s touto přípravou včas. Tak se nám podaří vychovat jedince s vyrovnanou osobností, zodpovědností, který je prospěšný i svému okolí. V tom, že se Fragnerová takto podrobně věnuje této problematice, můžeme vidět určitý posun oproti dnešku. I dnes se snažíme, aby dítě mělo nějaké povinnosti, ale nevěnuje se tomuto tématu takový důraz. Přesto by bylo prospěšné, kdyby právě dnešní rodiče zaměřili pozornost tímto směrem. Dnešní dítě je chováno „ve vatě“, umetají se mu cestičky, nevede se k tomu, aby i ono neslo nějakou zodpovědnost, aby bylo prospěšné pro svoji rodinu, natož pro celou společnost.

Další rozdíly v přístupu k dětem byly vysledovány v práci Zdeňka Heluse z 80. let 20. století. Věnuje se zde tomu, jak z dětí vychovat osobnost dobrých charakterových vlastností, připravenou zdárně naplnit svůj životní cíl. Část své knihy věnuje výchově dětí v rodině, vedoucí k sebepřekonávání se a k zušlechtnění dětské osobnosti. Tyto témata se dnes také objevují pouze vzácně.

Člověk, který neumí splnit úkol, který si sám vytyčil, který nemá nad sebou vládu, není dle Heluse pravou osobností. Člověk na sebe musí sám klást určité nároky, sebepřekonat se, mít určitou kázeň a vytrvalost bojovat s překážkami. Tím, že zdokonaluje sám sebe, přináší nejcennější službu ostatním lidem, na kterých mu záleží. S výchovou k těmto žádoucím vlastnostem je třeba započít již v útlém dětství. Jde o nezdravý moment v rodičovské lásce, kdy se děti naučí vnímat svou osobu jako bytost, která má nějaká zvláštní práva. Jako člověka, který nemá povinnosti a omezení

jako ostatní děti. Tyto děti se stále utvrzují ve své zkušenosti, že se rodiče musí starat, vydělávat, pečovat o domácnost i je samé, odříkat si, a ony se mohou jen oddávat příjemným požitkům. Mohou jenom konzumovat.

Je třeba, aby již v raném dětství dítě pochopilo, že i ono musí pro svou matku a otce něco udělat, aby i oni mohli odpočívat, potěšit se, pobavit. To je první předpoklad k výchově nesobeckého člověka. Výborným výchovným prostředkem je zde sourozenectví. Z těchto doporučení Heluse je zřejmé, že oproti dnešní době klade důraz na sebekázeň, umění odříkat si, pěstování pevné vůle i určité přísnosti ze strany rodičů. Rodiče by i v dnešní době měli dbát na rozvoj těchto vlastností dítěte, pomohou tak především vlastnímu dítěti, všestranně ho připravit na život.

V praktické části této práce, se autorka zaměřila na výzkum, který by pomohl zmapovat současný stav rodinné výchovy, pokusila se zjistit, jaká je současná situace v rodinách, zjistit jak děti dnes doma pomáhají, jaké mají povinnosti, jak často je musí plnit, co se stane, když je nesplní, zda a jak jsou odměňovány, jak využívají svůj čas, zda se doma nudí. V této souvislosti se práce zaměřila také na to, jaká je situace v rodinách, kde žije jen jedno dítě, dvě děti anebo více než dvě děti. Úkolem bylo zjistit, zda tyto okolnosti nějak ovlivňují povinnost dětí pomáhat doma a plnit si své povinnosti.

Autorka práce vycházela z poznatků získaných v teoretické části práce i z vlastních životních zkušeností a definovala výchozí hypotézy takto:

- **hypotéza č. 1:** V rodinách, kde žije jen jedno dítě, děti pomáhají výrazně méně, než v rodinách se dvěma dětmi,
- **hypotéza č. 2:** V rodinách, kde žijí dohromady nejméně tři sourozenci, děti musí pomáhat více, než v rodinách s jedním či dvěma dětmi,
- **hypotéza č. 3:** V rodinném prostředí děti v dnešní době mají méně povinností, než v době před dvaceti lety. Pomáhá méně než polovina dětí.

Proto, aby autorka potvrdila nebo vyvrátila tyto hypotézy, provedla dotazníkové šetření mezi 176 respondenty ve věku sedmi až jedenácti let na Základní a mateřské škole v Klecanech, okres Praha – východ. V tomto výzkumu bylo pak toto dotazníkové šetření doplněno o rozhovor se speciální pedagožkou pracující v pedagogicko-psychologické poradně, která má dlouholeté zkušenosti s prací s dětmi i s jejich rodiči.

Hypotéza č. 1: V rodinách, kde žije jen jedno dítě, děti pomáhají výrazně méně, než v rodinách se dvěma dětmi.

Získané výsledky potvrdily, že počet dětí v rodině výrazně ovlivňuje povinnost dětí doma pomáhat. Hypotéza první se ukázala jako pravdivá. Překvapující především bylo, jak moc se liší situace v rodinách, kde žije jen jedno dítě oproti situaci, kdy v rodině žijí dvě děti. Jen 26% jedináčků doma alespoň trochu pomáhá. Toto číslo se dosti výrazně liší od výsledků v rodinách, kde žijí dvě děti. Zde alespoň trochu pomáhají děti již v 67% případů.

Pro bohatší pohled na tuto problematiku a pro ověření výsledků, bylo též zkoumáno, kolik dětí pomáhá opravdu pravidelně, každý den nebo ob den. Některé děti totiž pomáhají třeba jen jednou týdně, pouze o víkendu apod. I v případě, kdy jsme zkoumali, kolik dětí pomáhá opravdu pravidelně, jsme dospěli k podobným výsledkům. Výsledky výzkumu opět potvrdily, že počet dětí v rodině výrazně ovlivňuje povinnost dětí doma pravidelně pomáhat. Překvapením opět bylo to, jak moc se liší situace v rodinách, kde žije jen jedno dítě. Dokonce jen 19% dětí z těchto rodin doma pravidelně pomáhá. Toto číslo se podstatně liší od výsledků v rodinách, kde žijí dvě děti. Zde pravidelně pomáhá 58% dětí.

Z těchto výsledků vyplývá, že dítěti prospívá, když není doma jedináčkem, kolem kterého se vše točí. Pro rodiče jedináčků je to velká výzva, aby se více snažili dítěti dát nějaké úkoly, i když se jim do toho příliš nechce a ani to nepotřebují. Jistě není pro tyto rodiče jednoduché, i když se upřímně snaží, aby k dítěti přistupovali tak, jako rodiče z početnějších rodin.

Hypotéza č. 2: V rodinách, kde žijí dohromady nejméně tři sourozenci, děti musí pomáhat více, než v rodinách s jedním či dvěma dětmi.

Bylo zjištěno, že v rodinách s minimálně třemi dětmi alespoň občas pomáhá 83% dětí. Jak již bylo řečeno, v rodinách s jedním dítětem občas pomáhá alespoň občas 26% dětí a v rodinách se dvěma dětmi 67% dětí. Jde o dosti velký rozdíl. Tímto byla tedy potvrzena hypotéza číslo 2.

Pro obohacení a potvrzení výzkumu bylo opět sledováno, jaká je situace, pokud budeme sledovat pravidelnou pomoc dětí (každý den nebo ob den). V tomto případě bylo vysledováno, že pravidelně pomáhá 67% dětí. Jde opět o výrazný rozdíl oproti jedináčkům s 19% a rodinám se dvěma dětmi s 58%. Opět se tedy podařilo potvrdit hypotézu č. 2. Výsledky napovídají tomu, že rodiče v početnějších rodinách potřebují

více, aby se děti zapojily do domácího dění, již za děti nedělají vše. Je vidět, že pro děti je život v takovéto domácnosti, v těchto souvislostech, prospěšnější.

Z těchto výsledků vyplývá, že dítěti prospívá, když není doma jedináčkem, kolem kterého se vše točí. Pro rodiče jedináčků je to velká výzva, aby se více snažili dětem dát nějaké úkoly, i když se jim do toho příliš nechce a ani to nepotřebují. Jistě není pro tyto rodiče jednoduché, i když se upřímně snaží, aby k dítěti přistupovali tak, jako rodiče z početnějších rodin.

Hypotéza č. 3: V rodinném prostředí děti v dnešní době mají méně povinností, než v době před dvaceti lety. Dnes pomáhá méně než polovina dětí.

Kvantitativní výzkum na základní škole mezi dětmi od sedmi do jedenácti let přinesl výsledky, že ze všech těchto respondentů alespoň občas pomáhá 64% dětí. Při položení rozšiřující a kontrolní otázky, zda děti pomáhají pravidelně každý den či obden, se ukázalo, že pravidelně pomáhá 53% dětí. Dle výsledků dotazníkového šetření musíme tedy říci, že třetí hypotéza se nepotvrdila, rodičům pomáhá více než polovina dětí.

Je ale třeba dodat, že výsledky jsou dosti těsné. Výsledky šetření může také ovlivňovat fakt, který byl též při průzkumu zjištěn, že více než polovina pomáhajících dětí si může sama vybrat, s čím budou pomáhat. V takovém případě není zcela jisté, že jde o skutečné plnění zadaných povinností, které jsou pro rodinu prospěšné.

Další část hypotézy hovoří o tom, že děti dnes pomáhají méně, než generace před dvaceti lety. Tento předpoklad již nebylo možno kvantitativně zhodnotit, a proto byl použit kvalitativní výzkum, uskutečněný v pedagogicko-psychologické poradně. Zde z výsledků vyplynulo, že tomu tak opravdu je, děti pomáhají stále méně. Tento jev ovlivňuje to, že rodiče nemají příliš zájem, aby děti pomáhaly, cíleně je k tomu nevedou, nemají na to čas. Preferují kvalitní vzdělávání, trávení volného času v organizovaných kroužcích a trávení vzácného společného času formou odpočinku a rekreace. Můžeme tedy říci, že první část hypotézy se potvrdila, děti dnes mají méně povinností než děti před dvaceti lety. Druhá část hypotézy se ale nepotvrdila, i v dnešní době doma pomáhá více jak polovina dětí.

Pro získání celkového, uceleného pohledu na využití volného času dětí ve věku sedmi až jedenácti let, bylo na základní škole zkoumáno ještě to, jak děti doma nejčastěji tráví volný čas. Výsledky nebyly příliš uspokojivé, nejvíce dětí tráví svůj čas nejčastěji na počítači apod., dále u televize. Až pak přichází na řadu hraní si, trávení času se sourozenci a sport. Teprve potom se objevuje učení a pomoc rodičům.

Z těchto výsledků jasně vyplývá, že děti často svůj volný čas doma nevyužívají nejlépe. Změnu ale mohou udělat jenom rodiče. Bylo by velmi prospěšné, kdyby si našli na děti více času a cíleně a důsledně je vedli k prospěšnějším činnostem, než je pasivní trávení času u počítače a televize. Vyžaduje to ale, mimo času, i určité úsilí a dostatek energie ze strany rodičů. Je jisté, že to není vždy snadné, ale stálo by to zato. Dělají to pro své děti.

ZÁVĚR

Tato diplomová práce měla několik cílů. Prvním bylo zabývat se historií rodinné výchovy, získat co nejvíce informací z minulosti. Nebyl to lehký úkol, neboť těchto informací v literatuře není příliš. Další část práce se věnovala vysledování rozdílů v rodinné výchově mezi dobou nedávnou, od 60. let 20. století, a mezi dobou současnou. V praktické části jsem se potom snažila získat konkrétní údaje o tom, jak jsou děti doma vedeny. Zaměřila jsem se na oblast, jak děti doma pomáhají, jak jsou vedeny k pomoci ostatním. Tušila jsem, že v této oblasti došlo oproti minulosti k výraznému zhoršení. Tyto získané výsledky jsem se snažila hodnotit s ohledem na to, zda v rodině žije jen jedno dítě, dvě děti nebo více než dvě děti. Na závěr jsem se snažila podat návrhy pro rodiče, vedoucí ke zlepšení současné situace. Zkušenosti s domácími povinnostmi, odpovědnost za určité úkoly v domácnosti a správné návyky jsou pro děti důležité do jejich dalšího života, ať už žijí samostatně nebo založí rodinu. Dnešní mladé rodiny narážejí i na tyto problémy, které negativně ovlivňují partnerský život a fungování rodiny. Určitá, rozumná, míra domácích povinností je dětem ku prospěchu

V teoretické části jsou popsány poznatky o rodinné výchově dětí v jednotlivých obdobích historie. Někde jsou doplněny o zajímavosti, jak bylo k dětem přistupováno, jaký byl pohled společnosti na děti a jejich potřeby. Ve druhé části teoretické práce jsem se věnovala již modernější literatuře o dětech, šlo o díla vzniklá od 60. let 20. století. Zabývala jsem se díly dětských psychologů: Evy Vančurové – Fragnerové, Zdeňka Matějčka a Zdeňka Heluse. Snažila jsem se popsat výchovné zásady, které byly tehdy doporučovány. Vyhledávala jsem hlavně určité odlišnosti, ve kterých se jejich přístupy liší od dnešních.

Podrobněji jsem se tedy zabývala otázkou prospěšností jeslí, úlohou otce při výchově dětí, vedením dětí k práci pro rodinu, ale i pro společnost. Dalšími tématy, která se dnes příliš neobjevují, a na která se rodiče nezaměřují, jsou vedení dítěte ke kázní, sebepřekonávání, vytrvalosti, službě pro ostatní, k pochopení ostatních a pevné vůli. Je to škoda, protože právě tyto vlastnosti dnešním dětem dosti chybí. Dnes se klade důraz především na zdravé sebevědomí, sebeprosazení se apod.

V empirické části jsem si tedy dala za cíl prozkoumat, jak jsou děti vedeny k domácím pracím a pomoci rodičům a jak tráví volný čas doma. Stanovila jsem si tři

hypotézy, týkající se této problematiky, s tím, že jsem ještě přihlížela k tomu, jedná-li se o jedináčka, rodinu se dvěma dětmi nebo rodinu se třemi a více dětmi. K tomuto výzkumu jsem využila dotazníkového šetření mezi 176 žáky základní školy, ve věku sedmi až jedenácti let.

Výsledky ukázaly, že děti z rodin s více jak dvěma dětmi, pomáhají daleko více, než děti z rodin s jedním nebo dvěma dětmi. Děti z rodin, kde žijí alespoň tři děti, pomáhají pravidelně (každý den nebo ob den) z 67%. Děti z rodin, kde žijí dvě děti, pravidelně pomáhají v 58% případů. Zato jedináčci pomáhají pouze v 19%. To je obrovský rozdíl, který vypovídá o tom, jak moc jsou rodiče ovlivněny tím, že mají jen jedno dítě.

Dále se výzkum zabýval tím, zda pravidelně pomáhá alespoň polovina dětí a je-li v tomto směru rozdíl mezi dnešními dětmi a dětmi před dvaceti lety. Provedený výzkum ukázal, že pravidelně pomáhá 53% všech dětí. To bylo trochu překvapivé, předpokládala jsem, že pravidelně nepomáhá ani polovina všech dětí. K přesnosti vypovídací hodnoty tohoto údaje je ale třeba podotknout, že výzkum mohl být ovlivněn tím, že dnešní děti o sobě mají poměrně vysoké mínění. Možná se vidí v trochu lepších barvách, než je skutečnost. Jsou k tomu totiž vedeny, dnešní rodiče se snaží posilovat sebevědomí dětí, jejich sebeprosazení se, asertivitu apod. Jistě se děti musí učit i těmto věcem, ale někdy rodiče tyto dovednosti až moc zdůrazňují. V souvislosti s tímto výzkumem by bylo účelné podívat se na tuto problematiku i z druhé strany. Bylo by zajímavé pozorovat, jak budou na stejné otázky odpovídat rodiče. Na tento výzkum však v této práci již nezbyl prostor.

V praktické části práce jsem se zaměřila, spíše pro doplnění, ještě na jednu otázku. Jak děti nejčastěji tráví svůj volný čas doma. Výsledky nebyly potěšující, nejvíce dětí tráví svůj čas hraním si na počítači apod., dále u televize. Až pak přichází na řadu hraní si s hračkami, hraní si venku, trávení času se sourozenci a sport. Teprve potom se objevuje učení a pomoc rodičům. Z těchto výsledků jasně vyplývá, že děti často svůj volný čas doma nevyužívají nejlépe, měly by čas plnit nějaké svoje domácí povinnosti. Změnu ale mohou udělat jenom rodiče. Bylo by velmi prospěšné, kdyby si našli na děti více času a cíleně a důsledně je vedli k prospěšnějším činnostem, než je pasivní trávení času u počítače a televize. Vyžaduje to ale ze strany rodičů čas, vynaložené úsilí a dostatek energie. Je jisté, že to není vždy snadné, ale vyplatilo by se to.

Svůj výzkum na základní škole jsem doplnila rozhovorem s paní magistrou z pedagogicko-psychologické poradny, která má dlouholeté zkušenosti s dětmi a jejich

rodiči. Dle jejího názoru děti dnes pomáhají výrazně méně než děti před dvaceti lety. Důvodů je více, rodiče mají málo času cíleně děti vést k práci, nemají o pomoc dětí ani zájem, preferují vzdělání, navštěvování kroužků (i z důvodů bezpečnosti), netráví s dítětem čas pracovní, ale, vzhledem k nedostatku svého času, pouze čas odpočinkový. Dalším důvodem jsou neúplné rodiny, často chybí otec, mužský vzor. Zvláště pro chlapce je ale důležitý, děti se nejlépe vše učí nápodobou.

Myslím, že tato diplomová práce splnila svůj cíl. Podařilo se zmapovat pomocí literatury vývoj rodinné výchovy v minulosti dávné, minulosti nedávné i v současnosti. Při praktickém výzkumu se podařilo zhodnotit aktuální situaci mezi dnešními dětmi. Bylo možno porovnat rozdílné styly rodinné výchovy.

Ze všeho, čeho se tato práce týkala, vyplývají určitá doporučení pro rodiče. Především je potřeba si na dítě najít čas. K tomu je třeba často přehodnotit některé priority, trochu slevit z bohatého finančního zabezpečení dítěte, zaměřit se více na posilování takových vlastností jako je vedení dítěte ke kázni, sebepřekonávání, vytrvalosti, práci, službě pro ostatní, k pochopení ostatních a pevné vůli. Na tyto vlastnosti se v současnosti neklade moc důraz. Toto úsilí se ale rodičům vyplatí, všestranně připraví své dítě na budoucí život.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

ALDORTOVÁ, N. *Vychováváme děti a rosteme s nimi*. 1. vyd. Praha: Práh, 2010. ISBN 978-80-7252-287-3.

BACUS, A. *Vaše dítě ve věku od 1 do 3 let*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 978-80-7367-564-6.

BREZINKA, W. *Východiska k poznání výchovy*. 1. vyd. Brno: nakl. L. Marek, 2001. ISBN 80-86263-23-1.

CIPRO, M. *Průvodce dějinami výchovy*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1984.

FRANK, P. *Malí velcí tyrani*. 1. vyd. Liberec: Dialog, 1996.

GELDART, K. a D. GELDART. *Dětská psychoterapie a poradenství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-476-2.

GILBERT, G. *O dětech a výchově*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-609-4.

HAUSER, U., *Rodiče potřebují hranice*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0064-2.

HELUS, Z. *Úvod do sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2001, s. 196. ISBN 80-7290-054-4.

HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-628-5.

HENDL, J., *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005.

HORÁK, J. a M. KRATOCHVÍL. *Nástin dějin pedagogiky*. 1. vyd. Liberec: Vysoká škola strojní a textilní v Liberci, 1993. ISBN 80-7083-127-8.

JANOUSEK, J. et al. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988.

KOZEL, R. a kol., *Moderní marketingový výzkum*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006. ISBN 80-247-0966-X.

KUTNOHORSKÁ, J., *Výzkum v ošetrovatelství*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2713-4.

LANGMEIER, J. a D. KREJČOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2006. ISBN 978-80-247-1284-0.

MATĚJČEK, Z. a Z. DYTRYCH. *Děti, rodina a stres*. 1. vyd. Praha: PRESSART, 1994. ISBN 80-85824-06-X.

MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. 6. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0519-7.

MATĚJČEK, Z. *Výbor z díla*. 1. vyd. Praha: Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-61-056-6.

MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4.

NELLES, W., *Rodinné konstelace*. 1. vyd. Praha: Alternativa, 2004. ISBN 978-80-85993-89-9.

PELTOVÁ, N. *Dítě v dobrých rukou*. 1. vyd. Praha: Advent – Orion, 2000. ISBN 80-7172-420-3.

RYANOVÁ, E. A. *O rodičích*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-171-9.

SURYNEK, A., KOMÁRKOVÁ, R., a E. KAŠPAROVÁ. *Základy sociologického výzkumu*. 1. vyd. Praha: Management Press, 2001. ISBN 80-7261-038-4.

ŠVAŘÍČEK, R. a K. ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

VYMĚTAL, J., et al. *Speciální psychoterapie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2004. ISBN 978-80-247-0723-5.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A – Dotazník pro žáky na základní škole – 1. verze	I
Příloha B – Dotazník pro žáky na základní škole – 2. verze	III
Příloha C – Ukázka vyplněného dotazníku	V
Příloha D – Otázky – rozhovor v pedagogicko-psychologické poradně ..	VII
Příloha E – Bibliografické údaje	VIII

Příloha A – Dotazník pro žáky na základní škole –

1. verze

OTÁZKY PRO ŽÁKY 1. AŽ 5. TŘÍDY V ZŠ KLECANY

Můj věk:

Jsem: KLUK   HOLKA

Kolik mám sourozenců?.....

Kolik jim je let?.....

1. Musíte doma plnit pravidelně nějaký úkol (máte nějakou povinnost)?

ANO   NE

Jaký? .....

2. Rozhodujete si sami (podle vlastní nálady), s čím budete pomáhat?

ANO   NE

3. Mám každý den nějakou povinnost, se kterou pomáhám své rodině?

ANO   NE

4. Pomáhám doma přibližně každý druhý den?

ANO   NE

5. Je pravda, že doma nepomáhám.

ANO NE

6. Pokud nesplníte svůj úkol
- a) rodiče nic neřeknou
  - b) rodiče se zlobí, ale trest nedostanu
  - c) dostanu trest

7. Jsem za práci rodiči odměňován?

ANO NE

Jak? .....

8. Pomáhat doma mě většinou baví.

ANO NE

9. Nudím se někdy doma?

ANO NE

10. Co dělám doma nejčastěji?

.....

.....

5. Jsem za práci rodiči odměňován?

ANO NE

Jde o ústní pochvalu nebo jinou odměnu? Jakou?

.....

.....

6. Pomáhat doma mě většinou baví.

ANO NE

7. Nudím se někdy doma?

ANO NE

8. Co dělám doma nejčastěji?

.....

.....

Příloha C – Ukázka vyplněného dotazníku

OTÁZKY PRO ŽÁKY 1. AŽ 5. TŘÍDY V ZŠ KLECANY 3. třída

Můj věk: 9

Jsem: ~~KLUK~~ HOLKA

Kolik mám sourozenců? ..jedna sestra.....

Kolik jim je let? ..je jí 6 let.....

1. Musíte doma plnit pravidelně nějaký úkol (máte nějakou povinnost)?

ANO NE

Jaký? ..Miji nádobí, uklírám, uklírám prach
hrají si s ní, pomáhám vařit,
sllát posel.

2. Rozhodujete si samy (podle vlastní nálady), s čím budete pomáhat?

ANO NE

3. Mám každý den nějakou povinnost, se kterou pomáhám své rodině?

ANO NE

4. Pomáhám doma přibližně každý druhý den?

ANO NE

5. Je pravda, že doma nepomáhám.

ANO NE

6. Pokud nesplníte svůj úkol

- a) rodiče nic neřeknou
- b) rodiče se zlobí, ale trest nedostanu
- c) dostanu trest

7. Jsem za práci rodiči odměňován?

ANO NE

Jak?

*jen někdy dostanu
sůlka 5 Kč nebo pochvalu*

8. Pomáhat doma mě většinou baví.

ANO NE

9. Nudím se někdy doma?

ANO NE

10. Co dělám doma nejčastěji?

*Báda si čtu, hraju si se
sestrou většinou s lego friends,
hodně maluju a budu si
hrát s bráčkem, kterého dostaneme
k vánocím.*

Příloha D – Otázky – rozhovor v pedagogicko- psychologické poradně

Mají podle Vašeho názoru dnešní děti doma přiměřené množství povinností?

Jsou děti samostatnější, než bývaly dříve (např. před 20 lety)?

Jsou dnes děti odpovědné, je na ně spolehnoutí (odpovídající jejich věku)?

Jsou děti cílevědomé, ctizádnostivé?

Co byste navrhovali, aby došlo ke zlepšení současného stavu? Je zlepšení možné?

Příloha E – Bibliografické údaje

Bibliografické údaje

Jméno autora: Hana Johanisová

Obor: Speciální pedagogika-učitelství

Forma studia: kombinované studium

Název práce: Vývoj stylu rodinné výchovy z pohledu historie a současný stav v

ČR

Rok: 2015

Počet stran textu bez příloh: 85

Celkový počet stran příloh: 8

Počet titulů českých použitých zdrojů: 26

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 0

Počet internetových zdrojů: 0

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jiří Dvořáček, CSc.